T.C.

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BİR KOLLUK KUVVET: KIR SERDARLIĞI

Yüksek Lisans Tezi

Neslihan ERMAHİŞ

Sivas

Mayıs 2018

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Tarih Ana Bilim Dalı

OSMANLI İMPARATORLUĞU'NDA BİR KOLLUK KUVVET: KIR SERDARLIĞI

Yüksek Lisans Tezi

Neslihan ERMAHİŞ

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Ahmet YÜKSEL

Sivas

Mayıs 2018

KABUL VE ONAY

Üniversite:	**: Cumhuriyet Üniversitesi**
Enstitü	**: Sosyal Bilimler Enstitüsü**
Ana Bilim Dalı	**: Tarih Ana Bilim Dalı**
Bilim Dalı	**: Yakınçağ**
Tezin Başlığı	**: Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Kolluk Kuvvet: Kır Serdarlığı**
Savunma Tarihi	**: 24.04.2018**
Danışmanı	**: Doç.Dr.Ahmet YÜKSEL**

	Unvanı - Adı Soyadı	**İmza**
Jüri Başkanı	**: Prof.Dr.Ömer DEMİREL**	
Üye	**: Doç.Dr.Alpaslan DEMİR**	
Üye	**: Doç.Dr.Ahmet YÜKSEL**	

Oy Birliği ☑

Oy Çokluğu ☐

Neslihan ERMAHİŞ tarafından hazırlanan Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Kolluk Kuvvet: Kır Serdarlığı başlıklı tez, kabul edilmiştir.
…./…./……...

Prof. Dr. Ahmet ŞENGÖNÜL
Enstitü Müdürü

ETİK İLKELERE UYGUNLUK BEYANI

Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırladığım bu Yüksek Lisans/Doktora/Sanatta Yeterlik tezinin bizzat tarafımdan ve kendi sözcüklerimle yazılmış orijinal bir çalışma olduğunu ve bu tezde;

1- Çeşitli yazarların çalışmalarından faydalandığımda bu çalışmaların ilgili bölümlerini doğru ve net biçimde göstererek yazarlara açık biçimde atıfta bulunduğumu;

2- Yazdığım metinlerin tamamı ya da sadece bir kısmı, daha önce herhangi bir yerde yayımlanmışsa bunu da açıkça ifade ederek gösterdiğimi;

3- Başkalarına ait alıntılanan tüm verileri (tablo, grafik, şekil vb. de dahil olmak üzere) atıflarla belirttiğimi;

4- Başka yazarların kendi kelimeleriyle alıntıladığım metinlerini, tırnak içerisinde veya farklı dizerek verdiğim yine başka yazarlara ait olup fakat kendi sözcüklerimle ifade ettiğim hususları da istisnasız olarak kaynak göstererek belirttiğimi,

beyan ve bu etik ilkeleri ihlal etmiş olmam halinde bütün sonuçlarına katlanacağımı kabul ederim.

İmza

Neslihan ERMAHİŞ

ÖZET

"Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir Kolluk Kuvvet: Kır Serdarlığı" başlıklı bu çalışma, Anadolu ve Balkanlar taşrasının güvenlik mekanizmasında görevlendirilmiş Kır Serdarları üzerine, Osmanlı arşiv vesikaları ışığında gerçekleşmiş bir araştırmadır. Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nde 16. yüzyıldan 19. yüzyılın sonlarına kadar uygulanan güvenlik politikaları içinde olumlu ve olumsuz roller oynayan Kır Serdarlarının, sosyal ve ekonomik özelliklerinin bütününü kapsamaktadır. Kır Serdarlarının istihdam alanları, aşiret ve eşkıya ilişkileri, devlet ve görev algıları ile bu göreve yaklaşımları tespit edilmeye çalışılmıştır. Son olarak günümüz Köy Koruculuğu ile Kır Serdarlığı sisteminin benzer ve farklı yönleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Eşkıyalık, Güvenlik, Zaptiye, Kır Serdarı

ABSTRACT

The study titled as “A Police Force in Pursuit of Bandit: Country Commandership” carried out in consideration of archival records of Ottoman as to country commanders who were charged with safety of rural areas of Anatolia and the Balkans is a reseach. This study includes all the social and economic characteristics of country commanders who played positive and negative roles in the security policy applied from 16th century to 19th century in Ottoman Empire. Employment area of country commanders, their relationship with bandits and tribes, perception of commonwealth and the duty ,and reasons of approaching this duty have been tried to detect. Lastly similarities and differences of current rural guarding and country commandership system have been discussed.

Key Words: Ottoman, Banditry, Rest, Safety, Gendarme, Police Force, Country Commanders

ÖNSÖZ

Osmanlı taşrasında, iç güvenlik ihtiyacının önemli bir unsuru sayılabilecek Kır Serdarlığı sistemi ile ilgili çalışma yok denecek kadar azdır. Eşkıyalığın, zaman içinde toplum hayatında tehlikesi azımsanamayacak derecelere varmasıyla, devletin teknik imkân ve güvenlik muhafazası yetersiz kalınca, bir takım güvenlik zafiyetleri doğmuştur.

Bütün yetersizlik ve akabinde güvenlik talepleri ile bir kolluk durumunda bulunan ve Zabıta Teşkilatı bünyesinde zikredilen Kır Serdarlığı, dönemin şartlarına ve ihtiyaç koşullarına göre varlığını sürdürmüştür. Kır Serdarlarının asayişi temin etme hususunda görevlendirilmeleri ve bunun aksine bazılarının asayişsizliğe ciddi imkânlar sunmaları, onları asıl güven probleminin içine atmıştır.

Kır Serdarlığı'nın ayrıntılı analizini yapmayı hedefleyen bu çalışmanın, güvenlik problemi alanında bundan sonra yapılacak çalışmalar için de faydalı olacağı kanaatindeyim.

Bu araştırmada yüksek lisans tez konusunun belirlenmesinden, tezin sonuçlanmasına kadar bütün aşamalarda, görüşleri ve yardımları ile bu yolda, yeni yön ve kapıların varlığından sayesinde haberdar olduğum, akademik ve insanî açıdan feyz aldığım kıymetli hocam Doç. Dr. Ahmet Yüksel'e içten teşekkürlerimi sunarım. Ve çalışmamda sonsuz desteğini hissettiğim aileme minnetim sonsuzdur.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....xiii
ŞEKİLLER LİSTESİ..... xv
GİRİŞ.....1
BİRİNCİ BÖLÜM.....3
1. İÇ GÜVENLİĞİ SAĞLAMA – KOLLUK KUVVETLER.....3
1.1. Kolluk Kuvveti İhtiyacına Zemin Hazırlayan Etmenler.....4
1.2. Can Ve Mal Güvenliği Neden Tehlikeye Düştü?.....6
1.2.1. Tehdidin Baş Unsuru "Eşkıyalık".....7
1.2.2. Aşiretlerin İskânı ile Başlayan Kır Serdarı İhtiyacı.....9
İKİNCİ BÖLÜM.....13
1. EŞKIYA TAKİBİNDE BİR KOLLUK KUVVETİ: "KIR SERDARLIĞI".....13
1.1. Kır Serdarı Tanımı.....13
1.2. Zeybeklikten Kır Serdarlığına.....14
1.3. Kır Serdarı İstihdamı.....17
1.4. Kır Serdarının Maiyeti.....19
1.4.1. Korucular.....20
1.4.2. Kır Bölükbaşısı.....21
1.4.3. Kır Zaptiye Çavuşu.....21
1.5. Gönüllü Kır Serdarlığı.....22
1.6. Kır Serdarında Aranan Şart ve Nitelikler.....23
1.6.1. Nişan ve Terfi.....27
1.6.2. Kır Serdarına Teşvik Talimatları Verilmesi.....28
1.6.3. Silahları.....29
1.6.4. Maaş Durumları.....31

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM 39
1. GÖREV ALANLARI 39
1.1. Sınırlar 39
1.2. Adalar 40
1.3. Kervan Güzergâhları 41
1.4. Suyolları 42
1.5. Panayırlar 42
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM 43
1. KIR SERDARLARININ KARIŞTIKLARI SUÇLAR VE NEDEN OLDUKLARI OLAYLAR 43
1.1. Savsama Ve Suistimal 45
1.2. İdareci Suistimali 46
1.3. Unvan Suistimali 47
1.4. Cezalar 48
BEŞİNCİ BÖLÜM 51
1. KIR SERDARLIĞI KÖY KORUCULUĞU İÇİN BİR PROTOTİP OLABİLİR Mİ? 51
SONUÇ 55
KAYNAKÇA 57
EKLER 61
ÖZ GEÇMİŞ 64

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kır Serdarı İstihdam Edilen Bölgelere İlişkin Bilgilerden Hareketle Hazırlanan Harita 38

GİRİŞ

Bu çalışma, Osmanlı Devleti‘ nin halk-eşkıya ilişkisi ve bu ilişkinin kolluk kuvvetlere olan ihtiyacı üzerindeki tercihlerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Kolluk kuvvet ihtiyacını, Osmanlı idaresinin içinde bulunduğu siyasi, sosyal ve ekonomik durumu ve bunu takip eden devamlılığın bir neticesi olarak ortaya koymak gerekmektedir. Devletin sürekliliği için yönetimin ve güvenliğin belirli stratejiler üzerinde oturtulması önemlidir. Bu sebepledir ki iç ve dış güvenliği muhafaza eden unsurlar; devletin tehlikeye olan farkındalığı ve buna ne tür önlemler aldığıdır. İşte burada devreye giren şey, güvenlik tedbirlerinin aslında hayatî bir alanın önemini işaret ediyor olmasıdır. Dolayısıyla Osmanlı, toplumsal dirlik ve düzen atmosferinin bozulmaması için bir takım yardımcı kuvvetlere ihtiyaç duymuştur.

Konumuzun çıkış noktası olan Kır Serdarlığı adındaki kolluk kuvvetin perspektif açıdan ele alınması bir tarafa, Osmanlı tarihi literatüründe kendisine dair pek az bilgi bulunmaktadır. Konu ile ilk karşılaşmamızı sağlayan inceleme Ercan Uyanık ve Ali Özçelik’ in çalışmasıdır. Burada daha çok Zeybek kültüründen Kır Serdarlığına dönüşen bir yapı ele alınmıştır. Daha sonra “Osmanlı Bulgaristan’ında Bir Eşkıyalık Hareketi Solak Mustafa ve Çetesi”[1]nin peşinden ne tür tedbirler alındı sorusuna Miralay Nusret Bey’in tespitleri ışık tutmuş ve bu tespitler içinde eşkıyaya yataklık etmiş, zaman zaman eşkıyanın ta kendisi olmuş Kır Serdarına rastladık. Fakat araştırma ve yazma sürecinde aynı konuyu eş zamanlı çalıştığımız (farkında olmadan) M. Gökhan Dalyan’ın Kır Serdarlığı incelemesi[2], yazmayı yarıda bırakma zafiyetine uğratmamış, bilakis verdiği bilgilere başka açıdan bakarak genişletmemizi sağlamıştır. Osmanlı hâkimiyetindeki bölgelerde Kır Serdarlığı kolluk kuvvet olarak yoğun bir şekilde kullanılmadan önceki yıllarda, kırlarda çeşitli isimlerle eşkıya takibini yapan başka görevlilerin de varlığını tespit ettik.

[1] Ahmet Yüksel, *Osmanlı Bulgaristan’ında Bir Eşkıyalık Hareketi Solak Mustafa ve Çetesi,* Kitabevi, İstanbul, 2015

[2] M. Gökhan Dalyan, *Bir Osmanlı İç Güvenlik Teşkilatı Kır Serdarlığı –Osmanlı Geçici Köy Koruculuk Sistemi-*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2016

Çalışmanın zaman aralığının 1776-1905 olarak belirlenmesi elimizdeki vesikalarda Kır Serdarı ibaresinin en eski ve en yeni tarihli olması ile alakalıdır. 16. yüzyılda başlayıp yıkılışa kadar gelişim gösteren asayiş tedbirleri Kır Serdarlığı üzerinden ele alınmıştır. 16. ve 17. yüzyıllarda görülen ayaklanmalar iç güvenlikte bozulmalara neden olduğundan, Osmanlı idaresini taşra için uzun vadeli tedbirler değil kısa vadeli tedbirler almaya teşvik etmişti. 18. yüzyıldaki savaşların etkileri bir çığ gibi büyüyüp 19. yüzyıla sirayet etmiştir. Bu da kamu düzenini bozan her türlü harekete karşı alınan önlemlerin ve faydalanılan her türlü ögenin çeşitlilik göstermesini sağlamıştır.

Çalışmanın dayandırıldığı kaynakların başında arşiv vesikaları gelmektedir. Birçoğu Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde muhafaza edilen bu vesikalar Kır Serdarlığı ile ilgili pek çok bilgiyi bize sunmuştur. Buna ilave olarak, Osmanlı devlet yönetimi, askeri teşkilatı ve iç güvenlik ile ilgili kaleme alınmış birçok eserden de yararlanılmıştır.

Birinci bölümde kolluk kuvveti ihtiyacına zemin hazırlayan etmenler ile can ve mal güvenliğini tehdit eden baş unsur eşkıyalık hareketleri üzerinde durulmuştur. Eşkıyalık hareketlerinin türleri ve yoğun yaşandığı bölgelerin ne tür olaylar neticesinde buna maruz kaldığı hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde Osmanlı idaresinin bir takip kolu olarak görevlendirdiği Kır Serdarlarının gelişim ve değişimi, istihdamları, nitelikleri, teçhizatları, maaşları ve suça bulaşıp aldıkları cezalar mevcuttur. Üçüncü bölümde Kır Serdarlarının görev alanlarının çeşitliliği, dördüncü bölümde Kır Serdarlığı sistemi içinde bulunan kimselerin bu görevlerindeki suistimalleri anlatılmıştır. Son iki bölümde ise Osmanlı idaresindeki aşiretlerin iskân edilmesi ile Kır Serdarı istihdamında görülen yoğunlaşma ve Kır Serdarlığı – Köy Koruculuğu sistemleri arasındaki ilişki ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. İÇ GÜVENLİĞİ SAĞLAMA – KOLLUK KUVVETLER

Güvenlik; her toplumda olduğu gibi, Osmanlı toplumunda da temel ihtiyaçlardan biri olmuştur. Esasında o, bir ihtiyaç olmanın ötesinde, devletin var olma kalıplarına uyumlu olarak bir yapılanma sürecini beraberinde getirmektedir. Bu süreçle beraber, devletler fertlerinin asayiş ve güvenliğini kontrol altına almak ve denetlemek için bir güvenlik kurumuna ihtiyaç duymuşlardır. Esas görevi zaten bir bütün olarak halkı denetlemek, asayişi sağlamak olan devlet, birtakım teşkilatlanmaları ile bu zaruri görevini, yönetimine paralel bir seyirde tutmaya özen göstermiştir. Kuruluş yıllarında oluşmaya başlayan bu mekanizma Osmanlı Devleti'nin siyasetiyle bütünleşince genişlemiş ve mudil bir nitelik almaya başlamıştır. Devlet gerek iç güvenliği gerekse dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı daha başlangıç niteliğinde, vazifesini yerine getiren mevcut askeri teşkilatı yetkinleştirme yolunda adımlar atmıştır.

Devlet, iç ve dış ilişkilerinde varlığını idame edebilmek için ve asayişini bozan her türlü duruma karşı, önemli bir güce ve ehliyete sahip olmalıdır. Dışarıdan gelen tehdit edici unsurlara karşı devlet ordusu ile savunma yapar. Fakat bu askeri teşkilatın dışında devleti; bizzat içerden tehdit eden unsurlara karşı korumakla vazifeli kolluk kuvvetleri de vardır. Onlar sayesinde idari mekanizma halkının emniyet ve asayişini sağlayarak toplum düzenine şekil verir. Kolluk kavramı; eskiden beri toplumsal düzeni sağlamak ve bunu muhafaza etmek için idarenin sahip olduğu gücü ifade eder.[3]

Osmanlı Devleti, halkın güvenliğini sağlamak için çeşitli idari yapılanmalar meydana getirmiştir. Devlet, kuruluş yıllarında bütün asayiş ve güvenlik işlerinin yürütülmesinde "Subaşıları" vazifelendirmiştir. İlk zabıta ve inzibat teşkilatı olarak "Subaşı" ve "Kadılık" amirlikleri vücut bulmuştur. Kadılar, aslî vazifelerinin yanında

[3] Tayfun Akgüner, "Kolluk Kavramına Genel Bir Bakış", *Polis Dergisi*, Sayı:36, Ankara 2003, s.195.

devletin idari; Subaşılar ise asayiş ve intizam işleri ile görevlendirilmiştir. İstanbul'un Fethi'nden sonra gerek merkezde gerekse ilerleyen zaman içinde taşrada güvenlik, denetim ve kontrol vazifesi Yeniçeri Ocağına verilmiştir. Teşkilatlanma genişledikçe zabıta işleri bölgelere ayrılmıştır. İlk dönemlerden itibaren subaşılar, yasakçılar, asesler, yeniçeriler, falakacılar, cebeciler, topçular, bostancılar, kollukçular, bekçiler gibi askeri hizmet görenlerin şehir ve kırsalda asayiş ve güvenliği sağlamak için görevlendirilen gruplar olduğu görülür.

Fetihten sonra çeşitli millet ve din mensuplarından yapılan iskânlarla, kısa sürede kalabalıklaşan İstanbul'un güvenliği özel bir statüye sahipti. Genelde şehrin güvenliği Yeniçeri Ağasına aitse de Yeni Saray ve civarından Cebecibaşı; Galata ve Kasımpaşa dolaylarından Kaptan-ı Derya; Tophane ve Beyoğlu taraflarından Topçubaşı sorumlu tutulurdu. Üsküdar, Galata, Eyüp, Kâğıthane, Boğaziçi ve adaların zabıta işleri ise Bostancıbaşı'ya bırakılmıştı.[4]

1.1. Kolluk Kuvveti İhtiyacına Zemin Hazırlayan Etmenler

Osmanlı Devleti, 16. yüzyılda başlayan ve giderek güncellenen can ve mal güvenliği konusundaki tehlikelere karşı ıslah yollarına gitmiştir. Devletin genişleme siyaseti ve var olan toprakları muhafaza etmek düşüncesi çerçevesinde uzun yıllar süren zorlu savaşlara girmesi, artık içten içe bozulmalar gösteren ordu mensuplarının zamanla isyana başvurmalarına ve devlete karşı bir tavır almalarına sebebiyet vermiştir. Celali İsyanları ile başlayan mevcut düzene ve onun güçlerine karşı gelme safhaları, ilerleyen dönemlerde de birtakım grupların ayaklanmalarıyla devam etmiştir.

III. Selim dönemine bu yönden ıslahata gidilişin en belirgin özelliklere sahip dönemi denilebilir. Ülkenin iç ve dış güvenliğini sağlamakla yükümlü olan silahlı kuvvetler amaçları olması gereken bu anlayıştan ayrılmış, görevlerini geçim yolu olarak gören bir ordu durumuna düşmüştü.[5] Bu devirde yurt bütünlüğünü korumakla görevli 400 bin resmi yeniçeriden ancak 60bin kadarı görevi başında bulunuyordu. Bunlardan harbe iştirak edenler ancak 25 bin kişiydi. Fakat onlar da harp edecek

[4] Abdülkadir Özcan, "Zaptiye" , *TDV.İA.,* C.44, İstanbul 2013, s. 128.

[5] Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye; Askerlik*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s.9.

askerlerin sahip olmaları lazım gelen temel bilgilerden mahrumdular.[6] III. Selim yeni bir askeri teşkilatı, Nizam-ı Cedidi kurarak tedbire ve değişikliğe gitmiş olsa da, II. Mahmut devrinde tekrarlayan ve askeri teşkilattan kaynaklanan sorunlarla ülkenin genelinde görülen can ve mal güvensizliği daha çok tehditkâr bir niteliğe bürünmüştür. Levend ve Kapusuz grubu hem merkezdeki hem de kırsaldaki halk için tehlike arz etmeye başlamıştır.

II. Mahmut yöneticilere emir göndererek güvenliği sağlamayı denemiştir. Özellikle Anadolu tarafında bazı kapısız delillerin serseri olarak dolaştıklarını, halka çeşitli zulümler yaptıklarını *" kapusuz levend eşkıyası gibi gûnagûn cevr ve ezaya ibtisar etmekte olduklarını…"* belirttikten sonra, bu durumda olanların tedib ve idam edilerek sonucun kendisine acele bildirilmesini istiyordu. Bu istek de yerine getirilmedi ve delil taifesine mensup eşkıyalar halkı soymaya, yol kesip ırza geçmeye, kasaba basıp ateşe vermeye devam ettiler. Padişah, vali ve mutasarrıflardan eşkıyalığın önüne geçilmesi için tedbir almalarını istedikçe, onlar da kadı, ayân ve köy ileri gelenlerinden kendilerini eşkıyaya karşı savunmalarını istemekle yetiniyorlar, çoğu zaman kendileri bu sorun ile uğraşmıyorlardı.[7]

İstanbul'un ve başkentin güvenliğinden sorumlu bir birim olan Yeniçeri Ocağı'nın 1826'da kaldırılmasına kadar iç güvenlik konusunda tartışılmaz bir ağırlığı olduğu inkâr edilemez. Yeniçeri Ocağı kapatıldıktan hemen sonra doğan güvenlik ve asayiş boşluğu düzenli ordu birlikleri ile karşılanmaya çalışılmıştır. II. Mahmut'un kurduğu Asakir-i Mansure ve Asakir-i Redife İstanbul ve taşranın güvenliğini sağlama görevlerini yürütmeye başlamıştır. Fakat yine de istenilen verim alınmamış, iç güvenliğin temini için yeni bir teşkilata duyulan ihtiyaç kendisini daima hissettirmiştir. II. Mahmut hem belediye hem de İstanbul'un ihtiyaçları için İhtisap Nezareti'ni kurmuştur ve bu nezaret, günümüzün belediye, polis, gümrük, liman hizmetleri, vergi, zabıta gibi hizmetlerini bir arada veren bir yapıya sahip olmuştur. Redif Teşkilatı'na eşkıyanın yol açtığı zararın engellenmesi vazifesi de verilmiş, önemli nokta ve kavşaklarda güvenliği denetlemişlerdir. Kısmen de olsa iç güvenlik

[6] Enver Ziya Karal, *Selim III'ün Hattı Hümayunları, Nizam-ı Cedit 1789-1807*, TTK Yay., Ankara, 1946, s.9.

[7] Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye; Ülke Yönetimi,* İmge Kitabevi Yay., Ankara 2007, s.136.

o şekilde sağlanmıştır. Sadece bu teşkilatla kalmayan bir yapılanma da oluşmuş ve ilerde zaptiye teşkilatının en küçük birimlerini oluşturacak şehir ve taşra halkı da kendi güvenlikleri için teşkilatlanmışlardır. Korucular, mahalle bekçileri, bedesten bekçileri, esnaf yiğitbaşılarının kendi bölgelerinde güvenliği sağlamışlardır. Bu gibi oluşumlara bir çeşit alternatif örgütlenmeler de diyebiliriz.

Tanzimat Fermanı ile yeni bir döneme girilmiş, yapılan yenilikler ve çıkarılan yeni yasalarla beraber (*Kavanin-i Cedide*) devlet ve halka tehlike arz eden durumlara çareler aranmıştır. Bu mevzuya yönelik, Gülhane Hattı Hümayunu'nda *"Din ve mezhep ayrımı gözetmeksizin tüm Osmanlı ahalisinin can ve mal ve "ırz-ü namus" güvenliğinin güvence altına alınması gereğine dair"* önlem maddeleri belirtilmiştir. Bu anlayışla işe girişen Tanzimat dönemi yöneticileri, bir dizi önlemle can ve mal güvenliğini sağlamaya çaba göstermişlerdir.

1.2. Can Ve Mal Güvenliği Neden Tehlikeye Düştü?

Bu dönemde iç güvenliği bozan en önemli etken ne idi? Can ve mal güvenliği neden tehlikeye düşmüştü?[8] Osmanlı Devleti hâkimiyetini kalıcı kılmak için halkını daimi ve mutlak bir aidiyet hissi ile kendine bağlayıcı bir yönetim benimsemiştir. Bu yapıya göre devlet, halkı ne kadar korursa halkın itaati de aynı derecede bir seyir gösterecektir. Bu hâkimiyet biçiminde devletin, görevlilerini dönüşümlü olarak ataması güçlü himaye ilişkilerinin oluşmasını engelliyor; yerel, köye dayalı örgütlenme ve iş birliğinin eksikliği bu engeli daha da aşılmaz kılıyordu. Devlet de her bir elit grubunun bazı mensuplarını kayırarak net bir şekilde tanımlanmış gruplar içinde "kazananlar" ve "kaybedenler" yaratıyor, böylelikle de elitlerin iş birliğinin önünü kesmiş oluyordu.[9] Kazananlar ve kaybedenlerden hareketle bir bakıma devlet tarafından yaratılıp kışkırtılmış yeni toplumsal oluşumlar, getirdiği sosyal ve ekonomik sorunlarla artış gösterdi. Tam da bu noktada devlet için taşradaki güvenlik tehdidinin baş unsuru olan eşkıyalık ve bunun önüne geçebilme süreci başladı. Kırsal kesimde, tehlikelerin veya ekonomik sıkıntıların getirdiği baltalamalara karşı sağlam

[8]Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye; Ülke Yönetimi,* s.133.

[9]Karen Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet*, Çev.: Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.12.

zemin olmamasından dolayı, ayakta kalma mücadelesi asileşmeye doğru giden yeni bir yol oluşturdu.

1.2.1. Tehdidin Baş Unsuru "Eşkıyalık"

Askeri alandaki başarısızlıklar, kuvvetli olmayı amaçlayan Osmanlı geleneksel sistemi üzerinde derin etkiler yapmış, ekonomik bozulmalarında eklenmesiyle Osmanlı yönetimi, maliyesi, ordusu üzerinde köklü değişimler yapılmasını gerekli kılmıştır.[10] Osmanlılar, Yeniçeri sayısını arttırmışlar, bunun yanı sıra kaynaklarda levent denilen yersiz yurtsuz reayadan yeni silahlı piyade birlikleri teşkil etme yoluna gitmişlerdir.[11]

16. ve 17. yüzyıllarda, devlet yönetimine karşı gelen kişilerce bir dizi ayaklanmalar olmuştur. Bu yüzyıllarda Celali İsyanları denilen ve uzun yıllar sürecek ayaklanmaların birçok sebebi vardı. Yasadışı yollardan yapılan ihracatlar, ağır vergilerle köylünün yurtlarından dağılması, tağşiş politikası, başarısız seferler dolayısıyla ganimet gelirlerinin azalması, tımar sisteminde bozulmalar, suhtelerin (işsiz medrese öğrencileri) artması gibi etkenler başta ekonomik bunalımı getirirken, toplumsal yönden de bozulmalara sebep olmuştur. Devlet otoritesinin zayıflamasıyla güvensizlik faktörleri daha da artmıştır. Mesela, yol kesiciler transit ticarete darbeler vurarak hazine gelirlerinin azalmasına yol açıyorlardı.[12] Böylelikle Osmanlılar, belki de 16. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'da yaşanan karmaşa ortamında silah yasaklanmasına rağmen silahlı eşkıya olanları geçici bir şekilde devlet hizmetine alıp, yaşanan toplumsal krizi bir ölçüde atlatmayı planlamışlardır.[13] Bu darbeler neticesinde 17. yüzyıl sonlarında artan iç güvenlik ihtiyacı *"kapı halkı"* denilen kuvvetleri meydana getirdi. Her devlet görevlisi ve âyân kudretine göre böyle bir kuvvet bulunduruyordu. Levend, saruca ve sekban da denilen bu güçler hem asker olma hem de taşrada güvenliği sağlama ile görevliydiler.[14] İç güvensizliğin başlıca sebepleri bu askerlerin taşradaki uygunsuz hareketleriyle başlamıştı. Yeniçeriler

[10] Ayşe Pul*, Yeniçeri Ocağı'nın 68. Ortası Turnacıbaşılık,* Gece Kitaplığı, 2006, s.14.

[11] Pul, *Yeniçeri Ocağı'nın 68. Ortası Turnacıbaşılık*, s.15.

[12] Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yay., 1. Baskı, İstanbul 2012, s. 242.

[13] Pul, *Yeniçeri Ocağı'nın 68. Ortası Turnacıbaşılık*, s.15.

[14] Mustafa Cezar, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, TTK, İstanbul 1965, s.320.

kendi içlerinde yevmli adındaki sekbanların girmesinden ve ocağın düzeninin bozulmasından rahatsızlardı. Daha da önemlisi yasakçı, korucu adı altında, Anadolu'nun her tarafında padişahın otoritesini yürürlükte tutmak gibi bir misyon taşıyan Yeniçeri gruplarının yerleştirilmesiyle emniyetin tımarlılardan ocaklılara geçmiş olması başka bir sıkıntı yaratan durum olmuştu.[15]

18. yüzyılda, savaşların getirdiği ağır vergi yükümlülüğü, dağa çıkışları hızlandırırken, 19. yüzyılda eşkıyalık, asilik eğilimi taşıyan köylü gençler için cazip bir istihdam türü haline gelmişti.[16] Bunun neticesinde düzensiz ücretli askerler ortaya çıktı. Asker ve halk ayrımı gittikçe belirsizleşti. Bunun en büyük nedenlerinden biri de ücretli asker alımıydı. Osmanlı Devleti kısa vadedeki sonuçlarına aldırmadan paralı ordular kurup dağıttıkça eşkıyalık yayıldı. Aynı zamanda dirliği kesilen ve başka bahanelerle düşmanlığa hedef olan kesimler can ve mal korkusu ile Anadolu'ya kaçıp, orada birtakım gruplar içinde kendilerine yer buluyorlardı. Eşkıyalık faaliyetlerini iyice güçlendiren zümreye karşı devlet, hem bu kişileri kullandı hem de kendini eşkıya reisleri ile pazarlığın içinde buldu.

19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin keskin ıslahatlar ve uzun süren savaşlarla uğraşması neticesinde eşkıyalık köklendi. 1828- 1829 yıllarındaki Osmanlı-Rus Savaşının getirdiği ağır yük, bu savaştan dönen gençleri, bölgedeki eşkıyalık hareketlerinin insan kaynağı durumuna getirdi.[17] Osmanlı Devleti, sosyal açıdan karışık etnik ve dini mekanizmanın oluşturduğu bir düzenle var olan bir devlettir. Suç grafiğindeki amaç farklılıkları da bu yüzyıla gelene dek şekil değiştirmiştir. Ekonomik yapı, halkın eşkıyaya meyil vermesini başlatan bir olgu olduğu gibi savaşlar da, eşkıyalık suçunun oluşumuna zemin yaratmıştır. Bunun yanında, ortak amaçlar doğrultusunda örgütlenmeler oluşmuştur.

Bütün bu merkez ve taşra arasında sağlanmaya çalışılan güvenlik arasında uçurum denilebilecek farklar görülmüştür. Yenilenen hatta başlangıç niteliğinde merkezileşmeye başlayan devlet ve taşradan gelen tepkilerin etkileşim süreci de

---

[15] Pul, *Yeniçeri Ocağı'nın 68. Ortası Turnacıbaşılık*, s.51.

[16] Ercan Uyanık; Ali Özçelik, "Zeybek Kültüründe Yüze Çıkma ve Kır Serdarlığı", *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi, S.2,* 2014, s.2.

[17] Sabri Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s.52.

başlamıştır. Taşra toplumunun yapısında kalıcı hasarlar bırakan alternatif örgütlenmenin en çok savaştığı eşkıyalık sorunu idi. Devlet ve kırsal yapı arasındaki sadakate dayalı ilişki ve yönetimin tarihsel dönemeçlerde aldığı bir takım zorunlu kararlar devlet - toplum ilişkisinde çatlamaları da beraberinde getirdi. Koşullar, toplumun sosyal güvenlik ve huzuruna göre şekillendi. Zaten bir kısmı kışkırtılmış olan veyahut kaybetme güdüsüyle başkaldıran kesimin zemini böyle oluşmuştur.

Devlet ile halk arasında incelmeye başlayan ipler, halkın güvensiz bir tutuma girmesine sebep oldu. Eşkıyadan gördüğü zarardan dolayı halk, çareyi topraklarını terk etmekte ve daha güvenli yerlere göç etmekte buldu. Kırsal kesim hem eşkıyadan hem de bizzat devletin vazifelendirdiği kolluk kuvvetlerden kaçarak demografiyi de etkilemeye başladı. Aynı yüzyılda devletin denizlerde de gelişmeye başlamasıyla korsanlık faaliyetleri de potansiyel işsiz halka geçim kaynağı olmuştur. Böylece hem deniz hem de karadan eşkıyalık hareketleri hız kazandı. Bunlara ek olarak Osmanlı Devleti'nin kurumlarında yaptığı ıslahatlar, Sultanın gücünü zedeleyen birtakım halk isyanları da bu demografik, ekonomik ve sosyal krizi destekledi. Aynı zamanda bizzat devletin eğittiği elit kesim de sosyal sınıfın gruplara bölünmesine sebep oluyordu. Avarelikten milis güçlerine, oradan da sekban ordularına geçen eşkıya, toplumsal bir tip olarak köylü toplumundaki esas kökeninden açık bir şekilde uzaklaşmış, kendi dünyasında bir parça imtiyaz ve kalıcılık elde edebilmek için savaşan bir tip olarak belirmiştir.[18]

1.2.2. Aşiretlerin İskânı ile Başlayan Kır Serdarı İhtiyacı

17. yüzyıldan itibaren gerek iç gerek dış unsurlar sebebiyle giderek artan şekavet hareketleri ve bu başıbozukların yarattığı sıkıntıların önlenmesi amacıyla devlet yeni bir politika teşkil etmiştir. İçtimai düzenin bozulmasını önlemek ve iç huzuru temin etmek için konar-göçer birtakım ahaliye iskân siyaseti uygulamaya başlamıştır. Uzun yıllar süren savaşlar, vergiler ve yolsuzluklar bu gibi iskâna tabi tutulan toplulukların da güçlük çekip, yerleşik ahaliye huzursuz edici faaliyet göstermelerine sebep olmuştur. Eşkıyalık yapan bu kimseler, devlet tarafından boş yerlere iskân edilmiş ve bu iskânı kabul etmeyen grupları ise Kıbrıs ve Rakka

[18] Barkey, *Eşkıyalar ve Devlet*, s.181

adalarına sürgün edilmişlerdir. Ekecek toprağı olmayan reaya, eşkıyaya yöneltilmiş kişiler, vilayet tahririnde yazılmayıp defter dışı kalan kişiler, başka yerlerden gelip köy ve şehirlere yerleşenler, yeri olmayıp ücretle yer tutan kişiler, köydeki yerini yurdunu bırakıp da şehirlere yerleşen kişiler, işi gücü olmayıp Leventlik yapanlar, faizciler, meslek sahipleri ve zanaatkârlar, şehir ve kasaba hanelerine göre her on haneden bir hane çift ve davarlarıyla kış gelmeden önce adaya ihraç edilecekti.[19] Söz konusu eşkıyalık faaliyetleri bu sürgünlerle şiddetini sürgün adalarında da göstermeye başlamış ve eşkıya oradaki halkı da yağmalamaya başlamıştır. Eşkıya takibi ve yakalamaları için Kır Serdarı ihtiyacı Kıbrıs Adası'nda da kendini göstermiştir. 1863 tarihli bir vesikada Meclisi Valâca Kıbrıs Adası'na Kır Serdarı istihdamı yapılmıştır. Buna göre Kıbrıs'ta Kukla, Hırsofi ve Baf kazalarında 8 nefer; Mesarye, Karpaz, Gilan, Piskopi ve Magosa kazalarında 2 zaptiye haricinde, 4 nefer süvari ile üç nefer piyade ve Tuzla kazasında bir Kır Serdarı olmak üzere 21 nefer süvari ve 3 nefer piyade görevlendirilmiştir.[20]

Devlet eşkıyalık faaliyetlerini terk etmeleri ve iskân edildikleri bölgede vergiden muaf bulunacakları tembihatıyla bazı aşiretleri de kazalara iskân etmiştir. Vergiden muaf tutulmuş olsalar bile bazı aşiretler yaşadıkları bölgede ahalinin can ve malına zarar vermişlerdir. Aşiretler, kendi aralarında hiyerarşisi olan, kendilerine göre kurallara sahip göçebe ya da yarı göçebe topluluklardır. Temel geçim kaynakları hayvancılıktır ve geniş yaylaklar üzerinde faaliyet gösterirler. Aşiretler konar-göçer olmalarından dolayı yaylak ve kışlak bölgeleri arasında hareket etmekteydiler. Yaylak ve kışlaklar bazen birbirinden çok uzakta bulunmaktaydı. Türkmen ve Kürt aşiretleri bir yerde durmayıp yaz kış yer değiştirmekte ve bu değişim esnasında geçtikleri yerlerin halkına da zararları dokunmaktaydı.[21] Bu, ekili toprakları çiğnemekten başlar, mahsulleri ve hayvanları gasp etmeye, hatta evleri tahribe kadar varırdı. İnsan kaçırdıkları, yaralayıp öldürdükleri olağan işlerdendi.[22] Bu durumda Kır Serdarlarına ihtiyaç olurdu. Konar- göçerlerin oldukça kalabalık

[19] Mehmet Akif Erdoğru, "Beyşehir ve Seydişehir Kazalarından Kıbrıs Adasına Sürülen Aileler", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* XI., 1996, s. 11.

[20] *BOA, İ.MVL, 541/24313;* 6 Cemaziye'l ahir 1282 / 27 Ekim 1865.

[21] Yücel Özkaya, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s.413.

[22] Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yay.,İstanbul, s.39.

olduğu Hamid sancağı yaylalarında bulunan aşiretler ahalinin mahsul ile bağ ve bahçelerine zarar verdiğinden, bir nefer Kır Serdarı istihdam edilmiş ve Kır Serdarlarına bağ ve bahçelere giden yolları kontrol vazifesi verilmiştir.[23] Belgelerde ismine pek çok rastladığımız Can Beğli aşireti, aslen Dicle dolaylarından gelen bir aşirettir. Fakat Konya'nın Cihanbeyli ilçesine yerleşerek burada Cihanbeyli Aşireti olarak varlıklarını sürdürmüşlerdir. Cihanbeyli aşireti de Rişvan ve Şeyhbızın aşiretleri gibi iskân ve yurt verme siyasetine uygun olarak Orta Anadolu'ya yerleştirilmişlerdir. Cihanbeyli Aşireti'nin bulunduğu Seferihisar ve Eskişehir kazaları civarında Kır Serdarı Çakır Beyin görev mahallinde bir takım kimselerin insanların emval ve eşyasına zarar verdiği, yağma ve talandan geri durmadığı ve yakalanacaklar zaman aşiretten bir takım kimselerin yanına firar ettikleri kaydedilmiştir.[24]

[23]*BOA, İ.MVL, 538/24189;* 15 Rebi'ül ahir 1282 / 7 Eylül 1865.

[24]*BOA, MVL, 15/52;* 27 Ramazan 1263 / 8 Eylül 1847.

İKİNCİ BÖLÜM

1. EŞKIYA TAKİBİNDE BİR KOLLUK KUVVETİ: "KIR SERDARLIĞI"

1.1. Kır Serdarı Tanımı

Kır Serdarlığı, *(kır bekçisi, kır ağası, kır bölükbaşısı, kır çavuşu, kır yüzbaşısı)* kolluk kuvveti içerisinde vazife gören bir iç güvenlik koludur. Şehir dışında meydana gelen yolsuzlukları takip etmek vazifesi ile mükellef zabıta memuruna "Kır Serdarı" adı verilmiştir. Şehir ve kasaba hudutları dışında olan ve zabıtayı alakadar eden bütün vakaları, tetkik ve takip etmek ve icabında faillerini tenkil eylemek bu memurun vazifesi idi.[25]

Kelime "serdâr-ı ulemâ", örneğinde görüldüğü gibi[26] "bir zümrenin başı" anlamında da kullanılmıştır. Şehirlerarası yolların güvenliği için görevlendirilen kimselere Kır Serdarı denildiği gibi Yeniçeri Ağası tarafından küçük yerlerde asayiş ve inzibatın sağlanması için görevlendirilen ve daha ziyade "korucu" ve "oturak" denilen, kıdemli ve emekli yeniçerilerin önde gelen subaylarına da Yeniçeri Serdarı denilmiştir.[27] Kır Serdarı, zaptiye işlerinden başka askerlerin başında bulunur, maiyetinde süvari ve piyadeler bulunurdu. Bu sebeple "Kır Serdarı çavuş ağadır,[28]" taşra ağası niteliğindedir. Bunlar dışında Mehmet Akif Ersoy'un "Kır Ağası" karakteri üzerinden de bir tanımlama yapılabilir. Ersoy'un Kır Ağası, köylerde bekçilik yapan ve boş alanların ağası olan bir karakterdir.[29] Safahat' taki Kır Ağası olumsuz bir karakter olarak işlenmiştir. Bu eser çok geniş bir alanı içine alma

[25] Halim Alyot, *Türkiye'de Zabıta: Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, Türk Polis Tarihi Araştırma Merkezi, Ankara, 2008, s.65.

[26] Abdülkadir Özcan, *Kānûnnâme-i Âl-i Osman*, Osmanlı Tarih Kaynakları, Kitabevi Yay., İstanbul 2003, s. 5.

[27] *Mebde-i Kānûn-ı Yeniçeri*, s.119.

[28] Mahir Aydın, *Vidin Kalesi Tuna Boyundaki İnci*, Ötüken Yay., İstanbul, 2015, s.19.

[29] Mehmet Akif Ersoy, *Safahat "Asım"*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1973, s. 387.

özelliğine sahiptir ve Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerindeki beşeri, siyasi, içtimai hayatı ele almıştır. Buradaki Kır Ağası'nın yaşayışı, aslında Kır Serdarlarının zaman içinde nizama aykırı hareketlerde bulunarak görevlerini iyi ifa etmeme süreçlerini de betimleyen niteliktedir.

Kır Serdarı olarak adlandırılmış bu kolluk kuvvetin teşekkülündeki amaçları anlamak için oluşturuldukları dönemin koşullarının incelenmesi gerekmektedir. Osmanlı Devleti yapısı itibariyle ordunun siyaset üzerinde etkili olduğu bir düzene sahiptir. Bu durumda devlet, mevcut siyaseti ve mevcut düzenini tehdit eden her konuda sivil halkını silahlandırarak sivil birlikler kurma yoluna gider. Osmanlı Devleti'nde de bu sivil birlikleri teşkilatlandırmada kuruluştan yıkılışa kadarki süreçte çeşitli gelişim ve değişimlerin olduğu görülür. 20. yüzyılın ilk dönemlerinde devam eden Kır Serdarlığının yerini bir müddet sonra Kır Bekçileri almıştır.[30] Nitekim 12 Aralık 1913 tarihinde çıkarılan "Kır Bekçiliği" hakkındaki kanunun içeriğine bakıldığında kırsal alandaki güvenliğin sağlanılması için çıkartıldığı anlaşılmaktadır.[31]

Kır Serdarlığı olarak var olmuş kuvvetlere duyulan ihtiyacı da alt dönemlere ayırarak ele almak mümkündür. Bunun için Kır Serdarının aktif olduğu dönem koşullarını araştırmada faydalandığımız arşiv belgelerindeki Kır Serdarı ibareleri ışığında inceleyip, iç güvenliği bozan unsurları da sorgulamak yerinde olacaktır.

1.2. Zeybeklikten Kır Serdarlığına

Eşkıya ile mücadelede başarılı olabilmek için, eşkıyanın dilinden anlayabilen, onun gibi düşünebilen kimselerin varlığı önemli rolleri de beraberinde getirmiştir. Başıbozuk çetelerin, eşkıya takibinde kullanılması bir çözüm niteliğinde olmuştur. Osmanlı Devleti eşkıyayı, merkezileşme ilkesinin basamağı olarak kullanıp affediyor ve böylelikle eşkıyadan gelen zararı en aza indirmeyi

[30] M. Gökhan Dalyan, *Bir Osmanlı İç Güvenlik Teşkilatı Kır Serdarlığı –Osmanlı Geçici Köy Koruculuk Sistemi-*, Kitabevi Yay., İstanbul, 2016, s.32.

[31] Dalyan, *Bir Osmanlı İç Güvenlik Teşkilatı Kır Serdarlığı –Osmanlı Geçici Köy Koruculuk Sistemi-*, s.33.

hedefliyordu. Hem ekonominin hem de değişen siyasi şartların eşkıya yaptığı bu kimseler, devletin ücretli askerlerine dönüştürülüyordu. Devletin ekonomisi uzun zaman süren savaşların etkisiyle yeterli gelemediği için haliyle bu ücretli askerlere de ödeme yapılamıyordu. Dolayısıyla bu askerler yağmaya, hırsızlığa yöneliyorlardı. Bu gibi sebeplerle eşkıyalık giderek kuvvetlenmiş ve devleti zorlamaya başlamıştır. En çokta Batı Anadolu'da kendini gösteren bu başıbozuklara "Zeybek" denilmiştir. Zeybek kelimesini sözlükler, Batı Anadolu'da özellikle dağlık yerlerde yaşayan, iyi savaşçı, asayiş ve yolların muhafazasından sorumlu ücretli askerler olarak tanımlıyor.[32] Zeybekler Osmanlı Devleti'nin yıkılışına kadar birçok olayın ana karakterini oluşturmuşlardır.

Batı Anadolu'da zeybeklerin çok olmasının sebebi şöyle açıklanabilir: Mora İhtilali (1821) sonrası yarımadanın coğrafi yapısı, burada yaşayan insanların geçim şartlarına kısıtlamalar getiriyordu. 1827'de Navarin'de Osmanlı donanmasının yakılması, 1828-19 Osmanlı-Rus Savaşı, 1830'da Yunanistan'ın bağımsızlığını ilan etmesi ve hemen ardından Fransa'nın Cezayir'i işgali, imparatorluğu siyasi ve ekonomik açıdan zora sokmuştu. Devletin mali açığı kapatmak için vergi oranların yükseltme, vergi toplamakla görevli voyvodaların ve mütesellimlerin kimi zaman zorbalığa varan tahsilât yöntemleri, ayânların keyfi uygulamaları ve savaşa gitmek istemeyen asker kaçaklarının sayısının gün geçtikçe artması kaçınılmaz olarak eşkıyalığın kök salmasına sebep olmuştur.[33] Bu işsiz ve topraksız dinamik gençlerin, potansiyel eşkıya çetelerinin bölgeden ihracı, bir anlamda Batı Anadolu'da asayiş ortamının sigortasıydı.[34] Batı Anadolu'daki asayişi sağlamak için yine burada yaşayan gençler görevlendiriliyor olsa da nüfusun artması sebebiyle işsiz ve topraksız gençlerin başıbozukluğa yönelmesi durdurulamıyordu. Zeybek olarak adlandırılan bu kimseler, yolcular ve tüccar korumayı kendilerine iş edinmişlerdi. Fakat halktan aldıkları yüksek ücretler yüzünden zeybekler şikâyete konu olmaya başladılar. Zeybekler, Paşa kapısında yaşarlar, kapısız kalınca da yeni bir yere

[32] Mehmet Avni Özbek, "Zeybek", İslam Ansiklopedisi, c. XII, s. 545; Ahmet Vefik Paşa, "Zeybek" Maddesi, Lehçe-i Osmani, TDK Yay., Ankara 2000

[33] Ercan Uyanık ve Ali Özçelik, "Zeybek Kültüründe Yüze Çıkma ve Kır Serdarlığı", s.2.

[34] Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, s.52.

kapılanıncaya kadar serseri dolaşıp eşkıyalık yaparlardı.[35] 18. yüzyılda, bölgede ayânlığın yükselmeye başlamasıyla birlikte kapısız kalan zeybekler kır bekçiliği, derbentçilik yaparak ve yol üzerindeki kahveleri işleterek geçimlerini sağlıyorlardı.[36] Zeybekler, İzmir, Afyon, Kuşadası, Manisa yolları üzerinde birbirine birer saat uzaklıkta açtıkları kahvelerde, tüccardan onları eşkıyadan korumalarının karşılığı olarak palamut, mazı, kökboya vb. eşyadan yük başına beşer para; üzüm, incir, kuruyemiş, peynir, sadeyağ, ve zeytinyağı yüklerinden aynî olarak yarımşar kıyye; koyun ve sığır sürülerinden geçit akçesi namıyla beşer para; yolcuların her birinden kahve parası diye on beş- yirmi para alıyorlar, böylece geçimlerini sağlıyorlardı.[37] Nihayet Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasıyla iş birlikleri kısıtlananların bir kısmı dağa çıkmış, bir kısmı da orduya alınmıştır. İşte bu birlikler ilerleyen zamanda şehirde ve taşrada asayişi sağlayarak kolluk kuvvetlerinin bir birimi haline geleceklerdir.

Osmanlı Devleti idaresinde, şehirlerin ve taşranın ileri gelenleri olarak adlandırılan ayânlar, devlet ve halk arasındaki ilişkide rol oynayan, bulundukları bölgenin asayişinin, vergi, asker ve menzil hizmetlerinin sağlanmasında görevli bulunan kimselerdi. Osmanlı Devleti, 18. yüzyılın ikinci yarısında maddi açıdan ciddi sıkıntılarla karşılaşmış, savaşın getirdiği para ve asker ihtiyacı, yöneticilerin ayanlarla daha çok ilişki kurmalarını gerektirmiştir. Taşrada asker temini ve asayiş idaresini elinde tutan ayanlık müessesesi, nüfuz ve çıkarlarını düşünerek devleti zorlayıcı faaliyetlerde bulunmuşlardır. Merkezi otoritenin bu zaafından yararlanarak önemli bir güç halini almışlardır. Devletin iktisadi yapısına da şekil vermiş olan eşkıyalık hareketleri, Batı Anadolu'da bahsi geçen sebeplerden dolayı yoğun görünmektedir.

Zeybekler, devlet elinde Kır Serdarı unvanı ile taşranın güvenliğini muhafaza etmek için kullanılmış ve aslı zaten eşkıya olan bu kimseler, eşkıya kovalamaya başlatılmıştır. Eşkıyalıktan Kır Serdarlığına geçiş, devletin bizzat affı ile sağlanmıştır. İşte bu affedilmiş zeybekler ve onların erkek evlatlarıyla bir anlaşma yapılarak hırsız, eşkıya ve haydutların yakalanması vazifesi Kır Serdarı ünvanıyla

[35] Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, s.53.

[36] Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, s. 53.

[37] Çağatay Uluçay, *XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri,* Manisa Halkevi Yay., İstanbul, 1955, s.26-27.

onlara verilmiştir. Örneğin İzmir'de Mehmet Kamil Paşa'nın, geçici valiliği sırasında eşkıya çeteleri ile olan mücadele için yeterli zamanı olmadığından eşkıya ile ilişki kurmak için af yoluna gidildi. Kamil Paşa'nın geçici valiliği döneminde silahlarıyla affedilen yerli çeteler, "Kır Serdarı" olarak, Rum çetelerini takip işiyle görevlendirilmişti. Ancak hükümet bu silahlı zeybeklerin, bir gün yeniden eşkıyalığa dönecekleri korkusuyla vilayete gizli emir gönderdi ve aftaki çetelerin öldürülmelerini emretmişti.[38] Nitekim bu insanların devletin yanında ve karşısında yer almaları da mevcut gidişata göre şekil almaktadır. Bu kimselerin eşkıyalıktan Osmanlı Devleti'nin askeri olma yolunda gösterdiği değişkenlik şöyle özetlenebilir: Devlet, savaş içindeyken hayta oluyorlar, savaş sonrası düzenleri bozulduğunda ise eşkıya… Biri savunmacı diğeri saldırgan iki güç, birbirine karışmış, düzensiz askeri güçler halini almıştır.

1.3. Kır Serdarı İstihdamı

Kır Serdarlığının nasıl ortaya çıktığı konusunda 1806 tarihli bölgede bulunan *"Harp zamanlarında adetimiz üzere"* ibaresinden anlaşıldığı gibi Kır Serdarlığı uygulamasının ilk zamanlar daha çok savaş zamanlarında geri hatlarda ve yollarda asayişi sağlamak ve asker kaçaklarını önlemek için geçici olarak oluşturulan bir teşkilattır.[39]

Osmanlı Devleti'nde, uzun yıllar var olan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması şehir ve köylerin düzeninde de bir yenileşmeyi beraberinde getirmiştir. II. Mahmut, uygulamaya koyduğu yeni ıslahatlar neticesinde birçok kurum teşkil etme yoluna gitmiştir. Buna göre gerek şehir merkezinde gerekse köylerde asayişi sağlamak ve halkın ihtiyaçlarını daha hızlı temin etmek amacıyla 1833'te muhtarlık düzeni oluşturulmuştur. 1864'te çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile de bu yapılanmaya ihtiyar meclisleri eklenmiştir. Köyün bekçi, korucu gibi zabıta memurlarının yönetimi, vergi toplanmasıyla köyün belediye işleri (temizlik, suyolu bakım onarımı) çeşme, okul ve mabet gibi binaların onarımı muhtarların göreviydi. İhtiyar meclisleri

[38] Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, s.69.

[39] Dalyan, *Bir Osmanlı İç Güvenlik Teşkilatı Kır Serdarlığı –Osmanlı Geçici Köy Koruculuk Sistemi-*, s.35.

ise kendi cemaatlerinin hissesine düşen vergiyi alıp, paylaştırmak ve toplanmasını gözetmekle görevliydiler. İhtiyar Meclisleri cemaat arasındaki davaları sulhen çözmeye yetkiliydiler. Yine korucu, bekçi gibi köy görevlilerini de onlar seçeceklerdi.[40] Buna göre, Osmanlı idaresinin en alt birimi olan köyde, nizama aykırı durumlara karşı vazifelendirilen bekçi, korucu, zabıtalar ihtiyar meclisi tarafından seçilir ve gözetim altında tutulurdu.

Osmanlı Devleti'nde, merkezin dışındaki tüm topraklar taşra kabul edilmektedir. Kır Serdarları, taşranın muhafazasında bulunan memurlardır. Halkın mutlak koruyucusu olan padişah, bütün kuruluşların da mutlak yöneticisidir. Padişah, hakimi olduğu toprakların emniyet ve asayişi için beylerbeyi, sancakbeyi, mutasarrıf, mütesellim, voyvoda gibi kolluk kuvvetinden sorumlu olan idarecilerine buyruldular gönderir. Osmanlı eyaletleri sancak ve kazalara ayrıldığından, buralardan sorumlu memurlar da vali ve mutasarrıflardır. Bu memurlar, kolluk kuvvetlerinin başı sayılmışlardır. Bunlar, her türlü inzibat, han, bedesten, çarşı, pazar, panayır, muhbirlik işleri, asker temini işlerinden sorumlu olmuşlardır. Bu bilgiden hareketle, kolluk kuvveti olarak taşrada iç güvenliği sağlama hususunda vazifelendirilen Kır Serdarları da başlarda sancağa bağlı memurlarca istihdam edilip, lüzumlu görülen mahallere gönderilmiştir. Daha sonraları Kır Serdarlarına duyulan ihtiyaç neticesinde sayıları artırılarak, Zaptiye Müşirliği'nden temin edilen askerler görevlendirilmiştir. 1789 tarihli bir vesikada Silivri taraflarında, firar eden eşkıyanın zararından korunmak ve bölgede asayişin sağlanması amacıyla, bölgeden sorumlu bostancıbaşıdan Kır Serdarı temin edilmesi istenmiştir.[41] 1825'te Boğdan voyvodası hırsızlar sebebiyle Kır Serdarı istihdam etmiştir.[42] Daha sonraları 1846'da Zaptiye Müşiriyeti'nin kurulmasıyla beraber Kır Serdarları bu kurumun askeri bir kolu halinde kullanılan askerler haline gelmiştir. Halkın canına, ırzına, malına ve tasarruf emniyetini zarar getirenlere karşı geçici asker kaydıyla istihdam edilmişlerdir.

Tanzimat Fermanı'nın ilanından önceki dönem ile sonraki dönemlerde ülke yönetiminin mevcut güvenlik birimlerinin yetersiz kaldığı bölgelerde asayişin

[40] Mustafa Gençoğlu, " 1864 ve 1871 Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma", *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2,* s. 46.

[41] *BOA, HAT, 13/503;* 29 Zilhicce 1203/20 Eylül 1789.

[42] *BOA, HAT, 954/40944-C;* 24 Recep 1240/14 Mart 1825.

sağlanma şartları da değişkenlik göstermiştir. Buna bağlı olarak, önlenmesi zaman alan güvenlik zafiyeti sebebiyle, ihtiyaç olan bölgelere, özellikle eşkıyanın zararından korunmak adına aynı bölgede yaşayan birtakım kimseler Kır Serdarı olarak görevlendirilmeye başlanmıştır. Bütün eksikliklere rağmen eğer bir bölgede yeterli asker ve zaptiye bulunuyorsa devlet Kır Serdarlığına ihtiyaç duymamıştır.[43]

1.4. Kır Serdarının Maiyeti

Yeniçeri Ocağı kaldırıldıktan (1826) sonra Osmanlı Devleti, asayişi eskisinden daha geniş hizmet kıtaları oluşturarak ve birçok makam ve kişilere bağlı olarak yürütmeyi uygun görmüştür. Taşra teşkilatında da aynı uygulamaya başlandığında birden fazla makam ve alt kademeleri oluşturulmuştur. Fakat devletin içinde bulunduğu mali bunalım sebebiyle taşradaki güvenliği en az maliyetle sağlamaya çalışmak bir sorun haline gelmiştir. Çalışmaya kaynaklık eden belgelerden de hareket edilerek Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasını izleyen yıllarda güvenliği sağlama açısından istihdamı istenilen ve Kır Serdarı (Kır Ağası) namıyla kayıtlara yansıyan bu askerlerin başlangıçta sayı itibariyle az oldukları görülmektedir. Mali bunalımın bir neticesi olarak Tanzimat'ın İlanına giden süreçte eşkıyalık-zeybeklik-kır serdarlığı üçgeni devletin yanında ve karşısında duruma göre değişen bir teşkilat halini almıştır.

Kır Serdarlarına duyulan ihtiyaç nispetinde istihdamları ve maiyetinde bulunan asker sayıları değişkenlik göstermiştir. Batı Anadolu'da çetin problemlere sebep olan zeybek eşkıyasından gelecek zarara karşı 1848'de Sığla (Suğla) sancağına, İzmir meclisince 30 nefer zaptiye bir nefer Kır Serdarı istihdamı talep edilmiştir. Sonraki yıl aynı bölgeye yine eşkıyanın zararından korunmak için geçici olarak 254 kuruş maaş ile bir Kır Serdarı ve 100'er kuruş maaş ile 30 nefer süvari istihdam edilmiştir.[44]

Bolu sancağında bozulan asayişe paralel olarak eşkıya zulmünün artmış, dolayısıyla bu sancakta da eşkıyalık; sosyo-ekonomik hayatı etkilemiş ve halkın

[43] Dalyan, *Bir Osmanlı İç Güvenlik Teşkilatı Kır Serdarlığı –Osmanlı Geçici Köy Koruculuk Sistemi-*, s.31.

[44] *BOA, C.ZB, 82/4093;* 29 Zilhicce 1265 / 5 Kasım 1849.

huzursuzluğuna sebep olmuştur. Asayiş için görevlendirilen memurlara bazen ilave olarak gönderilenler Kır Serdarları olurken, bazen de Kır Serdarı'nın yetersiz kalacağı düşüncesi ile maiyetine asker ilavesi yapılmıştır. 1858'de Bolu sancağı kazalarının bazılarında eşkıyanın hırsızlık ettiği görülmüş ve bu eşkıyanın İzmir Sancağını da tehdit ettiği tespit edilmiştir. Bu durum sebebiyle bölge kaymakamınca eşkıyanın yine bir tecavüze kalkışmasını önlemek maksadıyla, mevcut zaptiyeye ilaveten 20 Kır Serdarının tedarikine lüzum görülmüştür.[45]

Kır Serdarlarına refakat eden piyade, süvari ve çavuş gibi nefer yanında bölükbaşılık vazifesi yapan kimseler de mevcuttur.[46] İzmir'de çıkan eşkıyayı tenkil için görevlendirilen ancak eşkıya yakaladıktan sonra onun üzerinden çıkanları teslim etmeyen bir Kır Serdarı ve bir bölükbaşının beraber görevlendirildiği görülür. İkisi de bir süre hapsolunmuş ve sonra salıverilmişlerdir.[47] 1861 tarihli bir belgede Midilli'de vazife gören Kır Serdarı maiyetindeki piyade ve çavuşların maaşlarına ilavenin yapıldığı ibareleri Kır Serdarı maiyetinde vazifesini ifa eden bu askerlerin varlığını doğrular niteliktedir.[48] Kır Serdarının maiyetinde görevlendirilen tercümanlar da vardır. 1864 tarihinde Gümüşhane Sancağı'nda eşkıyanın defi için bir Kır Serdarı ve beraberinde Çerkez muhacir tercüman da görevlendirilmiştir.[49]

Şehir ve kasaba hudutları dışında meydana gelen asayişsizliğin kontrolü Kır Serdarının göreviydi. Fakat asayiş ve inzibatın sağlanması için Kır Serdarı ile aynı görevi yapan kimselere de rastlamaktayız. Belgelerde taşranın güvenliğinden sorumlu olan Kır Serdarı dışında Korucu, Kır Bölükbaşısı, Kır Zaptiye Çavuşları, gibi kimselerin de kırsalda aynı görevi ifa ettiği olmuştur.

1.4.1. Korucular

Yeniçeriler içinde uzun süre hizmet edip sefere katılamayacak kadar yaşlanan ancak emekli edilmeyip çeşitli hizmetlerde kullanılan kıdemli yeniçerilerle Has

[45] *BOA, C.ZB, 47/2331;* 18 Rebi'ül-ahir 1275 / 25 Kasım 1858.

[46]Bkz. Kır Serdarı Maaşları Tablosu s.22-25

[47] *BOA, A.MKT. MVL,* 107/1; 20 Ramazan 1275 / 23 Nisan 1859.

[48] *BOA, A.MKT. MVL,* 138/80; 28 Cemaziye'l ahir 1278 / 31 Aralık 1861.

[49] *BOA, MVL, 702/68;* 22 Zilkade 1281 / 18 Nisan 1865.

Ahur'a bağlı çayırları bekleyen görevlilere korucu denirdi.[50] Kır Serdarlığı eşkıya takibi için henüz yoğun olarak başvurulan bir kuvvet olmadan önce bu görev için Korucuların istihdam edildiği olmuştur. Örneğin Mısır kadısına gönderilen bir hükümde, Yeniçeri Serdarlığı görevini yürütmekte olan Korucu Mustafa Mısır'da eşkıya yakalamakla görevlendirilmiş, bölgede asker gibi gezip eşkıyalık yapan yeniçerilerin, leventlerin yakalanması vazifelerinin Korucu Mustafa tarafından yürütülmesi istenmiştir.[51] Bundan başka Amasya ve Zeytun'da ehl-i fesatların teftişi için yine Korucu Mustafa görevlendirilmiştir.[52] 1795'te ise Sivas valisine ve Niksar kadısına yazılan bir hükümde, Korucu Seyyid Mehmet namında bir görevlinin vefat ettiği ve mallarının gasp edildiği kaydedilmiştir.[53]

1.4.2. Kır Bölükbaşısı

Taşranın asayiş ve güvenliği için Kır Serdarı ile aynı sebepten görevlendirilen Kır Bölükbaşısı adı verilen kimseler de mevcuttur. Kır Bölükbaşısı da aynı Kır Serdarı gibi eşkıya takibi için vazifelendirilmiştir. 1852'de Samako Kaymakamlığına gönderilen bir yazıda bölge halkını yem ve yiyecekten dolayı rencide eden Kır Bölükbaşısı Mustafa'ya mani olunması istenmiştir.[54] 1858'de Balat kazasına eşkıya yakalamak için bölükbaşı görevlendirilmiştir.[55] 1859'da Hamid sancağında birtakım kimselerin etrafa sarkıntılık etmesi üzerine, asayişi sağlaması için bölgeye Kır Bölükbaşısı istihdam edilmiş ve maiyetindeki askerlerin maaşlarının tesviyesi istenmiştir.[56] 1905'te ise İslimye'de Kır Bölükbaşısı istihdamı olmuştur.[57]

1.4.3. Kır Zaptiye Çavuşu

Osmanlı iç güvenlik teşkilatında taşrada Kır Serdarından sonra rütbece en üst kademede buluna Kır Serdarından sonra kol teşkilatındaki adamların idaresi için

---

[50] Komisyon, "Korucu" *TDV. İA*, C.26, Ankara 2002, s.214.

[51] *BOA, MD 85, hk.424, s.261*

[52] *BOA, MD 85, hk. 99, s.588*

[53] *BOA, SAD 19, hk.3, s.15*

[54] *BOA, A.MKT.UM, 91/40;* 18 Rebiyül-evvel 1268 / 11 Ocak 1852

[55] *BOA, A.MKT.MVL, 96/75;* 5 Şaban 1274 / 21 Mart 1858

[56] *BOA, İ.DH, 432/28608;* 26 Şevval 1275 / 29 Mayıs 1859

[57] *BOA, İ.ML, 64/15;* 15 Rebiyül-evvel 1323 / 20 Mayıs 1905

çavuşlar bulunmaktadır.[58] Çavuşlar Kır Serdarı maiyetinde bulunur. 1861 yılında Midilli adasındaki iki yüz tane piyade ve süvarinin sayısı yüz elliye azaltılmış ve buradaki maaş tasarrufundan kalan ücret, Kır Serdarı ve maiyetindeki piyade ve çavuşlara ilave edilip yetmişer kuruş maaş ile istihdamları yapılmıştır. [59] Kır Çavuşları Kır Serdarlarının bir numaralı yardımcısı olup, Kır Serdarları ile aralarındaki iletişimi sağlamaktadırlar.[60]

1.5. Gönüllü Kır Serdarlığı

Gönüllülük; bireyin maddi karşılık beklemeden ya da başka bir çıkar beklentisi olmadan insanların genel anlamda yaşam kalitesini arttırmak, kamu yararı amacına ulaşmak için doğru olduğuna ve yapması gerektiğine olan inançla bir toplumsal girişime, bir sivil toplum kuruluşu ya da gönüllü katılıma olanak sağlayan hukuki, kurumsal yapılar bünyesinde etkinliklere destek olması biçiminde tanımlanabilir.[61] Kır Serdarının gönüllü olarak bu görevi istemesinin temelinde, -çıkar gözetmemek olsa da- ihtiyaç ve sıkıntılarına göre şekillenen bir psikoloji yatmaktadır.

Doğrudan ya da dolaylı, Kır Serdarlığı vazifesini kabul etme nedenleri, bu kimselerin hangi alanda sıkıntı çektikleriyle de bağlantılıdır. Kır Serdarlığı görevini; eşkıya baskısı, devlet memurluğu, ekonomik nedenler, civar aşiretlerin baskısı, bölgesinin (köyünün) güvenliği gibi nedenlerle bazı insanlar bizzat kendileri ifa etmek istemişlerdir. Kır Serdarı olmak isteyen gönüllülerin bu isteğinin altında yatan en önemli neden, ekonomik sıkıntıları olmuştur.

Eşkıyalığın tehlike saçması nedeniyle, kırsal kesimde büyük asayiş önlemleri alınmıştır. Tarım ve hayvancılık ile geçimlerini sağlayan bu kesim, hayvanlarını güvenle yaylak ve kışlaklara götürememiş ve tarım da yapamamışlardır. Böylesine

---

[58] Dalyan, *Bir Osmanlı İç Güvenlik Teşkilatı Kır Serdarlığı –Osmanlı Geçici Köy Koruculuk Sistemi-*, s.39.

[59] *BOA, A.MKT.MVL, 138/80;* 28 Cemaziyel-ahir 1278 / 31 Aralık 1861

[60] Dalyan, *Bir Osmanlı İç Güvenlik Teşkilatı Kır Serdarlığı –Osmanlı Geçici Köy Koruculuk Sistemi-*, s.39.

[61] Hamit Palabıyık, *" Gönüllülük ve Yerel Hizmetlere Gönüllü Katılım Üzerine Açıklamalar"*, Yönetim Bilimleri Dergisi ,(9: 1), 2011, s. 91.

ciddi sıkıntı yaşayan köylü, yaşam alanlarını ter etmemek ve ihtiyaçları olan maddi kazancı elde edebilmek için Kır Serdarlığı sistemine dahil olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin eşkıya tehdidini ilk hissettiği zamanlar, eşkıyanın eylem alanları sınırlı ve belli yerler olduğu düşünülürse, Kır Serdarı olmak, çok sayıdaki yoksul ya da işsiz insanın düzenli gelir isteğine de cazip gelmiş olabilir. Örneğin Selanikli İbrahim, bulunduğu köy ve çevresinde Zaptiye Yüzbaşılığı veya bir nahiyenin Kır Serdarı olmayı talep etmiştir.[62] Bundan başka Rüstem Efendi kendisine suyolu köylerinin Kır Serdarlığı hizmeti verilmesine dair su nazırına yazdığı tezkerede bu görevi kendisinin istediği anlaşılmaktadır.[63]

Eşkıya yandaşı olan aşiretler ve köylüler, eşkıya desteği ile başka köyler üzerinde baskı kurmuşlardır. Bu baskı karşısında, devletin desteğini arkasına almak isteyen kimseler de gönüllü olarak Kır Serdarı olmak istemişlerdir. Bu gibi nedenlerle, güvenlik ihtiyacı olan yerlere, bazen doğrudan devlet idarecileri tarafından bazen ihtiyar meclisleri veya Kır Serdarlığı görevini yapmakta olan üçüncü şahıslar aracılığıyla, gönüllü kimseler Kır Serdarı olmuşlardır. Bunun dışında yeniçeriler, emekli askerler, korucular, muvazzaf askerler, boşnak pandurlar, çerkez, muhacir, toska, Sırp, Ermeni ve Rumların Kır Serdarlığı hizmetinde bulunduğu görülmüştür.[64]

1.6. Kır Serdarında Aranan Şart ve Nitelikler

Kır Serdarlarının bu ünvanı almasının geçmişine bakıldığında; savaşlar ve bunun arkasından gelen zorunlu göçlerle işsiz kaldıklarında, geçimlerini eşkıyalık yaparak sağlayan zeybeklerin affedilip bir askeri birlik olarak (Kır Serdarı) kullanılmaları mevzu bahisti. Bu bilgiden hareketle, bir dönem boyunca Kır Serdarı olacak kimsede aranan bir şart olmadığı ve sadece mevcut durumdan kurtulma ve eşkıyalık faaliyetlerine girişmelerinin engellenmesi adına kullanıldıklarından belirli bir kriterin de varlığı söz konusu değildir. Kır Serdarları, alan hakimiyeti konusunda

[62] *BOA, A.DVN, 136/2;* 25 Rebiül-evvel 1275 / 2 Kasım 1858.

[63] *BOA, A.DVN, 18/45;* 19 Şevval 1262 / 10 Ekim 1846.

[64] Dalyan, *Bir Osmanlı İç Güvenlik Teşkilatı Kır Serdarlığı –Osmanlı Geçici Köy Koruculuk Sistemi-* , s. 47-53.

yer göstermede önemli rol oynamışlardır. Burada, devletin avantajı Kır Serdarlarının asayişi bozulan coğrafyaya bağlı olmaları ve bu coğrafya ile düşman güçleri iyi tanımaları olmuştur. Bu aşinalıkları sayesinde emniyetsiz bölgelerde başarı sağlamışlardır. Bu olgu, idarecilere, bir nevi yerel milisler bulma, istihbarat ağı oluşturma imkânı sunmuştur. O halde, bir Kır Serdarında olması gereken özelliklerin başında; görev alanını ve düşman güçlerini iyi tanınması gelir. Kır Serdarlarını diğer askerî birliklerden ayıran en büyük özelliklerin başında bunların seyyar olmaları ve sürekli olarak yollarda eşkıyanın geçeceği veya ihtimalinin olduğu bölgelerde devriye gezmeleridir.[65]

Tanzimat'ın ilanı ve onu izleyen askeri sürecin en belirgin özelliği, iç güvenliği sağlayan bütün asayiş organlarını merkezileştirme düzenlemesidir. O süreçte derbentçilik, martolosçuluk, köprücülük gibi vazifeler yeniden düzenlenmeye çalışıldı. İşe yarar askerlerin bulunmasının daha uygun olacağından, zaptiye sisteminin tam olarak oturup, uygulamaya başlanması da uzun sürmüştür. Zaptiyelerin yanı sıra, kır ve orman bekçileri ile Kır Serdarlarına ve pazvantlara büyük önem verilmişti.[66]

Kır Bekçiliği olarak kanunlaştırılmış zaptiye memurlarını tarif eden maddeler, Kır Serdarının niteliği için de geçerli sayılabilir. Kırların güvenliğini sağlama yönünde Kır Serdarlarının gelişim göstermiş hali sayılabilecek bekçi teşkilatına dair ilk kanuni metin; 13 Ocak 1884 tarihli nizamnamedir. Bu nizamnamesi Kır Serdarı, Kır Bekçisi gibi memurların durumunu açıklar niteliktedir. Buna göre Kır Serdarı, Kır Bekçisi, Korucu ve benzeri memur olmaya mani haller:

1. Medeni haklardan iskat cezasıyla ve cinayetle mahkum olmuş olmak,
2. Serseri sayılan kimselerden olmak
3. 18 yaşını ikmal etmiş olmamak ve vesayet altında olmamak
4. Zaptiye nezareti altında olmak
5. Memleket ve zabıta şikâyet ve yataklık gibi hallerle şüpheli olmak.[67]

---

[65] Dalyan, *Bir Osmanlı İç Güvenlik Teşkilatı Kır Serdarlığı –Osmanlı Geçici Köy Koruculuk Sistemi-*, s.39.

[66]Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, Eren Yayınları, İstanbul, 1990, s.156.

[67] Alyot, *Türkiye'de Zabıta: Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, s. 238.

Kır Serdarlarının sayıları, istihdam edilen bölgelerin asayiş ihtiyacına ve yoğunluğuna göre değişkenlik göstermiştir. Kır Serdarlarına ait belgelerde bu isimle bir kanun bulunmamakla beraber, görev ve yetkileri ile benzerlik gösteren "Kır Bekçiliği" adı verilen bir kurum oluşturulmuştur. Eşkıyaların her alandan ülke topraklarını sarıp, şekil değiştirmesi ile özellikle kırsal kesimin emniyetinin mevcut güvenlik güçlerince sağlanması hususunda Köy Koruculuğu'nun da temelini oluşturacak Kır Bekçiliği ortaya çıkmıştır. 1914'e kadar Kır Serdarı, Kır Ağası, Kır Bölükbaşı gibi isimlerle taşra asayişinden sorumlu sistem Kır Bekçileri Kanunu'nun kabul edilmesi ile bir kurum halini almıştır.

Zaptiye Müşiriyeti kurulduktan sonra taşranın güvenliği, bizzat taşra idarecilerince oluşturulacak zaptiye birliklerince sağlanacaktı. Bu birliklerin kimlerden oluşturulacağı da tamamen bu idarecilere bağlıydı. "Zaptiye Askerlerine Dair Nizamat" başlığı taşıyan nizamnameye göre, zaptiyede görev alacak zabıt ve neferlerin istihdamı için birtakım şartlar belirlenmişti. Bu nizamname ile zabıta görev ve hizmetleri, yetki ve sorumlulukları hukuki bir çerçeve içine alınmıştır. Zaptiye Alayı kurulmuş, personeli piyade ve süvarilerden oluşmuştur. Ayrıca alay, tabur, bölük ve takım teşkilatlanmasına gidilmiştir. Nizamnameye uymayanlar, bu alaylarda görev alamamıştır. Erbaa'da görevli Kır Serdarı Mustafa, Zaptiye Zabitliği görevini istemiş fakat asakir-i nizamiyeden olmadığından alınmamıştır.[68]

Zaptiye Müşiriyeti'nin kuruluşu ve akabindeki düzenlemeler uzun savaşların olumsuz etkileriyle karmaşık bir hâl almıştır. Üstelik savaş ortamında eşkıyalığın artması ve bunlar karşısında zaptiye askerlerinin sayısını arttırmak isteyen taşra yöneticilerinin talepleri, zaptiye miktarını belli bir sayıda tutma eğiliminde olan merkezi yönetimi zor durumda bıraktı.[69] Savaş şartları dolayısıyla zaptiye askerlerine maaş verilmemesi, bunun akabinde askerlerin uygunsuz davranması gibi sorunlar yeni düzenlemeler gerektirdi. Bütün düzenlemelere rağmen eyaletlerde başıbozukluklar yaşanıyordu. Zaptiye işinde çalışan zabit ve neferlerin maaş ve tayinatları için jurnal usulünün tatbik edilmesi Meclis-i Vâlâ tarafından kabul

[68] *BOA, A.MKT. NZD, 364/18;* 19 Safer 1278 / 26 Ağustos 1861.

[69] Ali Sönmez, *"Osmanlı Devleti'nde İç Güvenliğin Dönüşümü: Zaptiye Teşkilatı'ndan Jandarmaya"*, s.2858.

edilmişti.[70] Böyle bir hizmette, başıbozuk askerlerin hiçbir şekilde kullanılmamasına dikkat ediliyordu.[71]

1849'da zaptiye teşkilatında görevli neferler ile başıbozuk askerlerin bazı mahallerde noksan yazıldıkları tespit edilmiştir. Başıbozuk olarak tabir edilen bu neferlerin, uygunsuz hareketlerinin önlenmesine dair düzenleme yapılması, kaza kaymakam ve müdürlerinden istenmiştir. Halep ve Rakka eyaletlerinde kaymakam ve müdürlere nizama aykırı davrananlara uyarıda bulunma ve azletme yetkisi verilmiştir.[72]

Sayıları artırılan zaptiye askerleri, devletin maaş ödeme düzenini de değiştireceğinden, maaş ödemelerinin oluşturduğu maddi sıkıntılarla da uğraşılmıştır. 1853 tarihinde Çıldır sancağının Rusya sınırındaki kazaların muhafazası için istihdam edilmiş 200 kuruş maaşla bir Kır Serdarı ve 130 kuruş maaşla 15 Süvari yeterli gelmemiş ve süvarilerin sayısı 30'a yükseltilmiş, Kır Serdarlarının da maaşının 500 kuruşa çıkartılması istenmiştir.[73] 1855 tarihinde Lazistan sancağında istihdam edilen zaptiye neferleri yetersiz kalmış ve Atina kazası müdürü, Kır Serdarı İbrahim Ağa'nın refakatine 40 nefer zaptiye vererek kazada dolaştırılmasını istemiştir. Aynı tarihte, Ohri sancağı dahilindeki Debre-i Bala kazasında Kır Serdarı olan Ahmet Ağa refakatinde 7 zaptiye neferi olmasına rağmen eşkıya takibinde bunların yetersiz kaldığını beyan etmiştir ve 25 neferin daha lazım olduğunu bildirmiştir.[74] Ancak, 1856 yılına gelindiğinde zaptiye miktarını azaltmak şöyle dursun, ülke genelinde zaptiye askeri sayısı hemen hemen üçte bir oranında arttı.[75] Bilhassa taşrada güvenliği sağlamak giderek büyük bir sorun halini almaya başladığından, asayişin temini için istenen Kır Serdarı sayısında da artış görülmüştür.

[70] *BOA, İ.MV, nu.205,* 24 Şevval 1256 / 20 Aralık 1840.

[71] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı,* s.153.

[72] *BOA, A.MKT, 181/99;* 21 Rebiyyülahir 1265 / 16 Mart 1849.

[73] *BOA, İ.MVL, 287/11411;* 20 Muharrem 1270 / 23 Ekim 1853.

[74] *BOA, A.MKT.UM, 188/43;* 14 Recep 1271 / 2 Nisan 1855.

[75] Sönmez, *"Osmanlı Devleti'nde İç Güvenliğin Dönüşümü: Zaptiye Teşkilatı'ndan Jandarmaya",* s.2858.

1.6.1. Nişan ve Terfi

Osmanlı madalya ve nişanları genel olarak ödüllendirme amaçlıdır. Ancak Sultan II. Mahmut ve Abdülmecid dönemlerinde yaygın olarak kullanılan ve büyük bir çeşitliliğe ulaşan rütbe ve görev nişanları bulunmaktadır. Bunlar askerlere, devlet memurlarına ve diğer görevlilere yalnızca temsil ettikleri görevi belirtmek amacıyla verilmişlerdir.[76] Devlet için göreve özendirmek, bağlılık ve aynı zamanda bağımsızlığın bir göstergesi sayılan nişan, Osmanlı Devleti'nde de vazifesinde başarılı olan, görevinde faydalı olmuş kişilere devlet hazinesinden büyük harcamalar yapılarak dağıtılmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin ıslahatlarının yoğun olduğu süreçte, önceki nişanlardan daha modern ve prestijli sayılan Mecidiye Nişanı'ndan sıklıkla verilmiş, üstün başarı sağlayan kimselere verilmiştir. Mecidiye Nişanı Abdülmecit'in ismine izafeten o şekilde anılan Mecidi Nişanı'nın beş derecesi vardır. Devlete hizmette özel gayret ve başarı göstermiş olan herhangi birisini ödüllendirmek üzere ihdas edilmiş bu nişanın her rütbesinin sayısı belirlidir. Birinci 50, ikinci 150, üçüncü 800, dördüncü 3000, beşinci 6000 adet basılmıştır. Beşinci rütbe gümüş olup, diğerleri altındır. Aynı zamanda bu nişan kayd-ı hayat şartıyla verilirdi.[77] Anadolu'nun her yerinde görevlendirilen Kır Serdarlarına da Mecidiye Nişanı verdiği görülmektedir. 1859'da Selanik'in Lazkaza nahiyesinde Kır Serdarı olan Ruşen Bey'e meşhur eşkıya Karabatak ve İstiko'yu yakalamasına atfen hüsnü hizmet ve hareketinden ötürü kendisine Mecidiye Nişanının beşinci rütbesi verilmiştir.[78]

Kır Serdarlarının terfi meselesi ise biraz kendi gayret ve istekleriyle şekillenmiştir. Bulundukları kazaların asayişinden artık emin oldukları vakitlerde kazanın başında durabilecekleri yani idareci olarak atanmaları yönünde ilgili makamdan ricada bulundukları olmuştur. Pirlepe, Manastır ve Tikveş kazalarında uzun yıllar Kır Serdarlığı görevini yerine getiren Kır Serdar Mustafa Ağa, kaza müdürlüğüne tayinini istemiştir.[79] Selanik sakinlerinden İbrahim Bey, Kır Serdarı

[76]Kemal Hakan Tekin, *Osmanlı Devleti'nde Gelenekten Yeniliğe Geçişin Anlamlı Bir Sembolü: Mecidi Nişanları,* The Journal of Academic Social Science Studies, No:28, 2014, s.395-396.

[77] İbrahim Artuk ve Cevriye Artuk, *Osmanlı Nişanları,* İstanbul, 1967, s. 15-16.

[78] *BOA, A.DVN, 141/15;* 20 Şevval 1275 / 23 Mayıs 1859; *BOA, A.DVN-MHM, 28/56*; Zilhicce 1275/ 1 Temmuz 1859.

[79] *BOA, A.MKT.UM, 231/42;* 26 Recep 1272 / 2 Nisan 1856.

görevi yaptıktan bir süre sonra boşta kaldığı dönemde Zaptiye Yüzbaşılığı ya da bulunduğu kazada Kır Serdarı olarak istihdam edilmek istemiştir.[80] Osmanlı döneminde Balkanların en önemli merkezlerinden biri olup çok sayıda Türkü barındıran Lofça kazasında Kır Serdarı olan Süleyman Ağa, Zaptiye Müşirliğince Lüleburgaz süvari çavuşluğuna tayin edilmiştir.[81]

1.6.2. Kır Serdarına Teşvik Talimatları Verilmesi

Osmanlı Devleti'nde eşkıyayı etkisiz kılmak ve halktan yardım sağlamak amacıyla "eşkıya başına ödül koyma" gibi yöntemlere başvurulmuştur. Askeri tedbirlerin yanında eşkıyalıkta azılı olan başıbozukları yakalayıp getirenlere nakdî mükafatlar verilirdi. Bu yöntem her dönem merkezi otoritenin şekavetten kurtulmak için başvurduğu bir yöntem olmuştur.

1849-1855 yılları arasında asayişsizliğin arttığı Lazistan Sancağı, eşkıya başına altın koyma yönteminin fazlaca görüldüğü bir bölge olmuştur. Devletin ve bölge ahalisinin muzdarip olduğu eşkıya ve bunlara yardım yataklık edenler giderek tehlike arz etmeye başlamış ve devlet uygunsuzlukta bulunan bu kanun kaçaklarını ve eşkıyayı isim ve şöhretler ile kaydetmiş icabına bakılması hususunda talimatlar vermiştir.[82] Lazistan sancağında adam öldürme, hırsızlık ve benzeri olaylar meydana geldiğinde kaza müdürlerince bunların failleri sıkıca aranıp ortaya çıkarılamamıştır. Özellikle kazanın eski müdürü Şevki Ağa ve Ali Rıza Efendiler zamanında pek çok eşkıyalık olayının önüne geçilememiş ve katil, hırsız, firari çoğalıp artmıştır.[83] Daha sonraları sayıları kazada gün geçtikçe artan firariler için Kır Serdarı istihdam edilmiş ve özellikle yaz aylarında sayıları artırılmıştır. Gavur dağındaki meşhur eşkıya Deli Fakı ve beraberindeki 100 kadar eşkıya için de aynı yöntem uygulanmıştır. Deli Fakı'nın başına yüz altın değer biçilip, her kim getirirse derhal nakden verileceği,

[80] *BOA, A.DVN, 136/2;* 25 Rebi'ül- evvel 1275 / 2 Kasım 1858.

[81] *BOA, A.MKT.NZD, 416/100;* 7 Zilkade 1278 / 6 Mayıs 1862.

[82] *BOA, İ.MVL, 272/10521;* 13 Şaban 1269 / 22 Mayıs 1853.

[83] *BOA, İ.MVL. 272/1502;* 8 Şaban 1269 / 17 Mayıs 1853.

çevredeki kabile ve aşiretlere duyurulmuştu. O sıralarda Gavur dağında yüz altın pek büyük sermaye olduğundan Deli Fakı'nın peşine düşenler çoğaldı.[84]

Eşkıya başına altın koyma yöntemi ancak büyük zarara uğrayan, huzurun sağlanamadığı sancaklarda uygulanmıştır. Eşkıyayı yıldırmak üzere özel bir kuvvet gönderme ve emniyetin istikrarı için özel talimatlarla her kazada birer kır serdarı görevlendirilmiştir. 1855 yılında Lazistan sancağında hâlâ süratle devam eden uygunsuzluklar üzerine ahalinin huzur ve istirahatını temin etmek, can, mal ve ırzından emin olunması için firarilerin başlarına altın koyarak yakalanmaları emri verilmiştir. Kazada zaten mevcut olan Kır Serdarı ve maiyetindeki zaptiye askerlerinin sayısı artırılması gerekli görülmüştür.[85] Aynı zamanda eşkıyayı bulma konusunda verilen nakdî mükâfatlarla beraber fenalıkta bulunan bu eşkıyaya da "gözdağı vermek, korkutmak" anlamında "gözünün kurdunun kırılması" gibi ibareler belgelere yansımıştır. Yine Lazistan sancağında meydana gelen yol kesme için Kır Serdarı ve 40 nefer zaptiye görevlendirilirken aranan firarilerin gözünün kurdunu kırılması konusunda mevcut Kır Serdarı ve zaptiye neferlerinin yetersiz oldukları görülmüş ve yeniden istihdamı talep adilmiştir[86]

1.6.3. Silahları

1559 Bayezid İsyanı'ndan sonraki dönemde, Osmanlı'da ateşli silahlar yaygınlaşmıştı. Anadolu köylüsü de bu silahlanmadan payını almış ve silahlanmış köylüler ile işsiz medrese mezunları ortaya çıkmıştır. Bunların bir kısmı orduda görev almışsa da çoğu mevcut kargaşadan yararlanıp taşrada eşkıyalık faaliyetlerinde bulunmaya başlamışlardır. Silaha ulaşımın kolaylaştığı bu dönemde taşradaki halkın silahlanma oranı da yükselmiştir. Dolayısıyla bu silahlanma, güçlenme ve başkaldırabilme cesareti odaklı bir dönüşümü beraberinde getirmiştir. Silahın bir avantaj olduğunu düşünen halkın başı sıkıştığında silahlı ve potansiyel bir eşkıyaya dönüşmüş olması kuvvetle muhtemeldir. Bu durum karşısında devlet, silah imalat edenlerden silah alanlara kadar her kesimi teftiş altında tutarak denetim yapmıştır.

---

[84] Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'rûzât, Sultan Abdülhamid'e Arzlar*, Sadeleştiren: Yusuf Halaçoğlu, Babıali Kültür Yay.,İstanbul 2014, s.204.

[85] *BOA, MVL. 291/16;* 29 Şevval 1271/ 15 Temmuz 1855.

[86] *BOA, MVL. 291/16;* 29 Şevval 1271/ 15 Temmuz 1855.

Silah teknolojisinin gelişimi karşısında gelenekçi bir tutum izleyen Osmanlı Devleti, savaşlarda başarısız olmaya başlamıştır. Bu yasaklama süreci devlet otoritesinde kötü tesirlere yol açmış, Anadolu'da yeni bir gücün ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Giderek bir anarşi yuvası haline gelen taşrada asi ruhlu güçler çoğalmaya başlamıştır. Mücadele de buna paralel olarak kızıştığından eşkıya ve türdeşleri karşısında durmak için mecburi bir silahlanma gerekmiştir.

Kır Serdarlarına tahsis edilen belirli bir teçhizatın varlığı net olarak hiçbir belgede zikredilmemişse de devlet, eşkıyanın defi için görevlendirdiği Kır Serdarlarına birtakım teçhizat vermiştir. Her ne kadar yasaklama süreci, mali bunalım ve savaşlarda silah kaybı olmuşsa da kullanışlı olsun ya da olmasın birtakım araç gereçler Kır Serdarlarınca temin edilmiş olsa gerektir. Devlet 1576 tarihinde imparatorluk dahilindeki köprü ve yolları beklemekte görevli derbentçilere dahi henüz tüfek vermemişti. Nitekim Yalova yakınındaki derbentler hükümete müracaat ederek, tüfekle donatılmış eşkıyaya karşı tüfek taşımalarına izin verilmedikçe görevlerini layıkıyla yapamayacaklarını bildirmişlerdir.[87]

1853'te eşkıya takibi için Kütahya'dan çıkarılmış Müslih Ağa ile Bursa'dan çıkarılan sergerde Koca Ağa tüfek kullanan iki zabıttır. Ama trajikomik şekilde eşkıya takibinde birbirlerini tüfek ile yanlışlıkla vurmuşlardır.[88] 1889'da Rusyalının Orpa Kale köyünde Kır Serdarı Ömer maiyetindeki nefer ile beraber Osmanlı Devleti sınırını (hudud-ı hakaniyeyi) aşıp, 10 öküzü zorla almışlardır. Köylünün buna engel olması üzerine Kır Serdarı Ömer'in silah çekerek köy halkından Abdullah namında birinin öldüğü jurnali Erzurum Vilayeti'ne bildirilmiştir.[89] Silahların devlet tarafından Kır Serdarlarına tahsis edildiği kesin olmamakla beraber, kendilerini savunmak amacıyla silahlarını kullanmış olabilecekleri de düşünülebilir. Bunun yanında Kır Serdarlarının atlı vaziyette görevlerini ifa ettikleri de muhtemeldir. 1879 tarihli bir mazbatada Ekim'den Aralık'a kadar üç aylığına muvakkaten istihdam edilmiş Kır Serdarları atlılarının iki reisine 830 kuruş, refakatindeki memurlara da

[87] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, s.64.

[88] *BOA. MVL, 211/36;* 11 Safer 1270 / 13 Kasım 1853.

[89] *BOA, Y.PRK. ASK,* 72/ 95; 26 Şevval 1307 / 15 Haziran 1890.

130'ar kuruştan 3 aylık maaşlarının ödenmesi istenmiştir.[90] Buradan hareketle önce 1853-1856 Kırım Savaşı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrası savaşların getirdiği sorunlar içerisinde at tedarik etmek en mühim askeri problemlerden olmuştur. Zaten Kır Serdarı atlıları ibaresinden de anlaşılacağı üzere bulundukları bölgenin tehdit altında, mühim bir sancak olması dolayısıyla at tahsis edilmiş olması ancak bu sebepten ötürü mümkün olmuş olabilir.

1.6.4. Maaş Durumları

Kır Serdarlarını ve maiyetindeki askerleri kullanma kapasitesi, eşkıya takibinden ve bundan başka bir takım görevleri neticesinde elde ettikleri gelirlere bağlı kalmıştır. Bunun yanında görevlendirildikleri yerlerin asayiş durumu, burada temel ihtiyaçlarını karşılama olanakları da yaşam standartlarını belirleyici rol oynamıştır. Bu çerçevede Kır Serdarlarının maaşları, arşiv belgeleri ışığında tespit edilmiştir. Kır Serdarlarının maaşlarına ilişkin veriler aşağıdaki tabloda yer aldığı gibidir.

[90] *BOA, ŞD, 1505/39;* 17 Muharrem 1297 / 31 Aralık 1879.

Tablo 1. Kır Serdarlarının bölgelere dağılımı, sayıları ve maaş durumları tablosu

TARİH	BÖLGE	KIR SERDARI VE SAYILARI	MAAŞ (KURUŞ)	MAİYETİNDEKİ ASKERLER	KİŞİ BAŞI MAAŞ
1847	Ohri	Ahmet Ağa[91]			
1849	Selanik Toyran	Ali Ağa[92]			
1849	Suğla (Muğla)	1	254	30 Süvari	100[93]
1851	Çanakkale-Biga ve Çan	1		20 süvari- 10 Piyade[94]	
1851	Samakov	Mustafa Ağa		20 Nefer[95]	
1853	Vidin	2		25 Nefer[96]	
1853	Rize- Hemşin-Vakf-ı Kebir		500[97]		
1853	Çıldır		500[98]		
1853	Halep	Hüseyin Bey[99]			
1853	Bayburd-Mesad Deresi	1[100]			
1853	Erzurum-Çıldır	Hüseyin Ağa	230	15 Süvari	130[101]
1853	Bursa	Koca Ağa[102]			
1853	Kütahya	Müslih Ağa[103]			
1855	Ohri- Debre	Ahmet Ağa[104]			
1855	Silistre-Rusçuk	Bölükbaşı	350	20 Süvari	120[105]
1855	Lazistan	1		40 Nefer[106]	

[91] *BOA, A.MKT, 104/47;* 29 Zilhicce 1263 / 8 Aralık 1847.

[92] *BOA, A.MKT, 186/66;* 6 Cemaziyelevvel 1265 / 30 Mart 1849

[93] *BOA, C.ZB, 82/4093;* 29 Zilhicce 1265 / 15 Kasım 1849.

[94] *BOA, İ.MVL, 218/7264;* 20 Şevval 1267 / 18 Ağustos 1851.

[95] *BOA, A.MKT.UM, 70/26;* 19 Şevval 1267 / 19 Ağustos 1851.

[96] *BOA, A.MKT.MHM, 52/63;* 1 Rebiü'lahir1269 / 23 Ocak 1853.

[97] *BOA, İ.MVL, 272 /10521;* 13 Şaban 1269 / 22 Mayıs 1853.

[98] *BOA, A.MKT.UM, 140/81;* 15 Zilkade 1269 / 20 Ağustos 1853.

[99] *BOA, A.MKT.UM, 140/81;* 15 Zilkade 1269 / 20 Ağustos 1853.

[100] *BOA, MVL, 575/63;* 15 Safer 1275 / 24 Eylül 1853.

[101] *BOA, İ.MVL, 287/11411;* 20 Muharrem 1270 / 23 Ekim 1853.

[102] *BOA, MVL, 211/36;* 11 Safer 1270 / 13 Kasım 1853.

[103] *BOA, MVL, 211/36;* 11 Safer 1270 / 13 Kasım 1853.

[104] *BOA, A.MKT.UM, 188/43;* 14 Recep 1271 / 2 Nisan 1855.

[105] *BOA, A.MKT.MVL, 74/19;* 28 Zilkade 1271 / 12 Ağustos 1855.

[106] *BOA, MVL, 291/16;* 29 Şevval 1271 / 15 Temmuz 1855.

1857	Edirne-Vize-Tekfurdağı-Çorlu	Eyüb Ağa		40 Nefer[107]	
1858	Karesi	Mülazım Halil Ağa	60	1 Süvari 6 kol (72kişi)	140[108]
1858	Konya	1	200	Zaptiyeler	80[109]
1858	Kandiye	Mülazım Halil Ağa[110]			
1858	Kocaeli	Zirver Ağa ve Ahmet Ağa	400	Zirver Ağa'ya 7 Süvari Ahmet Ağa'ya 10 Piyade[111]	
1858	Erzurum	Kuluhan Ağa	250 krş	9 Süvari- 6 Piyade	Süvari- 100 Piyade- 70[112]
1858	İzmit	Cevher Ağa[113]			
1858	Selanik	İbrahim Bey[114]			
1858	Bolu	Mehmet Ağa	150	10 nefer	100[115]
1859	Selanik-Lazkaza	Ruşen Bey[116]			
1859	Kastamonu		150[117]		
1859	Çıldır		500	30 Süvari	65[118]
1859	İşkodra	Abid Ağa[119]			
1860	Tokat-Zile Panayırı	1	250	20 Süvari	100[120]
1861	Tokat-Erba	Mustafa Ağa[121]			
1861	Gelibolu	Mustafa Ağa[122]			
1861	Yozgat	Kara Osman	250	25 Süvari	30[123]

[107] *BOA, MVL, 310/57;* 24 Şevval 1273 / 17 Haziran 1857.

[108] *BOA, ML.MSF, 11358;* 23 Cemaziyelevvel 1274 / 9 Ocak 1858.

[109] *BOA, ML.MSF. 11358;* 23 Cemaziyelevvel 1274 / 9 Ocak 1858.

[110] *BOA, ML.MSF, 11358;* 23 Cemaziyelevvel 1274 / 9 Ocak 1858.

[111] *BOA, MAD. 18862;* 29 Zilhicce 1274 / 9 Ağustos 1858.

[112] *BOA, A.MKT.MVL, 98/50;* 24 Zilkade 1274 / 6 Temmuz 1858.

[113] *BOA, A.DVN, 135/46;* 5 Rebiü'levvel 1275 / 13 Ekim 1858.

[114] *BOA, A.DVN, 136/2;* 25 Rebiülevvel 1275 / 2 Kasım 1858.

[115] *BOA, C.ZB, 47/2331;* 18 Rebiü'lahir 1275 / 25 Kasım1858.

[116] *BOA, A.DVN, 141/15;* 20 Şevval 1275 / 23 Mayıs 1859.

[117] *BOA, A.MKT.MVL, 109/89*; 5 Safer 1276 / 3 Ağustos 1859.

[118] *BOA, İ.DH, 439/29010;* 8 Muharrem 1276 / 7 Ağustos 1859.

[119] *BOA, MVL, 909/45;* 3 Cemaziyelahir 1276 / 28 Aralık 1859.

[120] *BOA, A.MKT.MVL, 115/18;* 20 Şaban 1276 / 13 Mart 1860.

[121] *BOA, A.MKT.NZD, 364/18;* 19 Safer 1278 / 26 Ağustos 1861.

[122] *BOA, A.MKT.UM, 503/14;* 27 Rebiü'levvel 1278 / 2 Ekim 1861.

1861	Niğde	Edhem Ağa ve Çavuş Ömer Ağa	500[124]	10 Süvari	
1861	Midilli	1[125]			
1862	Manastır-Filorni	Hayra Bey[126]			
1862	Lüleburgaz	Süleyman Ağa[127]			
1862	Dersim	Arap Ağa	500[128]		
1863	Bosna-Bihke-Maden	İbrahim Ağa[129]			
1865	Gümüşhane	1		18 zabtiye neferi 1 Tercüman	3420[130]
1865	İzmir	2 kol (24kişi)		116 Süvari ve Piyade[131]	
1865	İzmir		400[132]		
1865	Trabzon-Giresun	1	300 krş	10 zaptiye neferi	100[133]
1865	Bayezid	Muhammed Ağa	500[134]		
1865	Tirebolu-Keşap	6	500	5 Süvari- 9 Piyade	Süvari-150 Piyade-90[135]
1865	Trabzon-Giresun	1	500 krş	Neferler	100[136]
1865	Kıbrıs		200[137]		
1867	Batum	Ahmet Efendi[138]			

[123] *BOA, A.MKT.UM, 511/11;* 23 Rebiü'lahir 1278 / 28 Ekim 1861.

[124] *BOA, İ.MVL, 618/3;* 25 Rebiülahir 1278 / 30 Ekim 1861.

[125] *BOA, A.MKT.MVL, 138/80;* 28 Cemaziyelahir 1278 / 31 Aralık 1861.

[126] *BOA, A.MKT.NZD, 416/100;* 7 Zilkade 1278 / 6 Mayıs 1862.

[127] *BOA, A.MKT.NZD, 416/100;* 7 Zilkade 1278 / 6 Mayıs 1862.

[128] *BOA, İ.MVL, 473/21440;* 23 Rebiyülevvel 1279 / 18 Eylül 1862.

[129] *BOA, MVL, 969/50;* 18 Cemaziyelahir 1280 / 30 Kasım 1863.

[130] *BOA, MVL, 702/68;* 22 Zilkade 1281 / 18 Nisan 1865.

[131] *BOA, MVL, 709/48;* 7 Muharrem 1282 / 2 Haziran 1865.

[132] *BOA, C.ZB, 42/2061;* 18 Zilhicce 1281 / 14 Mayıs 1865.

[133] *BOA, İ.MVL, 711/75;* 15 Rebiülevvel 1282 / 6 Ağustos 1865.

[134] *BOA, İ.MVL, 538/24189;* 15 Rebi'ülahir 1282 / 7 Eylül 1865.

[135] *BOA, İ.MVL, 541/24295;* 1 Cemaziyelevvel 1282 / 22 Eylül 1865.

[136] *BOA, İ.MVL, 541/24295;* 1 Cemaziyelahir 1282 / 22 Ekim 1865.

[137] *BOA, İ.MVL, 541/24313;* 6 Cemaziyelahir 1282 / 27 Ekim 1865.

[138] *BOA, MVL, 545/21;* 25 Cemaziyelevvel 1284 / 24 Eylül 1867.

1868	Sakız Adası	1	250	5 zaptiye	150[139]
1869	Trabzon-Karahisarşarki	1[140]			
1871	Niş – Tuna	Kır Serdarı Tosun[141]			
1872	Filibe	Hafız Reşid[142]			
1878	Üsküp	1	400[143]		
1879	Bayezid	2	400	30 Süvari	130[144]
1895	Sivas	4	500		250[145]

ANADOLU'DA KIR SERDARI DAĞILIMI				
Maaş	**Frekans**	**%**	**Kümülatif**	**Kümülatif %**
50- 100	3	10,71	3	10,71
100-150	-	0	3	10,71
150-200	3	10,71	6	21,42
200-250	6	21,42	12	42,84
250-300	4	14,28	16	57,12
300-350	-	0	16	57,12
350-400	3	10,71	19	67,83
400-450	-	0	19	67,83
450-500	9	32,14	28	100

Kır Serdarları ve maiyetindeki neferlerinin (süvari, piyade, çavuş) maaşları, görevlendirildikleri bölgenin sosyal ve siyasi dengelerine paralel bir şekildedir. Kır Serdarlarının ve zaptiyelerinin maaşları mahalli idarecilerce aylıklarını hak ettikten

[139] *BOA, A.MKT.MHM, 420/41;* 28 Cemaziyelevvel 1285 / 16 Eylül 1868.

[140] *BOA, MVL, 671/62;* 5 Zilhicce 1280 / 12 Mayıs 1869.

[141] *BOA, Z.B, 3/118;* 29 Zilhicce 1287 / 22 Mart 1871.

[142] *BOA, ŞD, 1907/10;* 29 Zilhicce 1288 / 10 Mart 1872.

[143] *BOA, ŞD.MLK, 2007/30;* 3 Zilkade 1295 / 30 Ekim 1878.

[144] *BOA, ŞD, 1505/39;* 17 Muharrem 1297 / 31 Aralık 1879.

[145] *BOA, Y.PRK.BŞK,* 44/7; 26 Cemaziyelevvel 1313 / 14 Kasım 1895.

sonra ödenmesi prensip olarak kabul edilmiş ve buna göre davranılmıştır.[146] Tespit edilebildiği kadarıyla Kır Serdarlarına verilen maaşın en yükseği 500 kuruş, en azı da 150 kuruştur. Kır Serdarları bazı bölgelerde sayıca fazla bulunmuşken, bazı bölgelerde de bir adet Kır Serdarının varlığı tespit edilmiştir. Aynı şekilde Kır Serdarı maiyetinde bulunan süvari, piyade ve çavuş maaşları ve sayıları da değişkenlik göstermiştir. Burada zaptiye memurları maaşları ve dağılımları, uzun yıllar süren bir takım tasarruf uygulamaları devleti hem tasarrufa zorlamış hem de klasik alışkanlıklarla savaşır duruma getirmiştir.

Beklenti ve ihtiyaçları karşılanamayan Kır Serdarlarının görevlendirilme amaçları doğrultusundaki eşkıya takipleri onlardan istenilen verimi sağlayamamıştır. Muvazzaf askerler maaş karşılığında istihdam edilmiş başı-bozuk askerlerdir. Bunların harcamaları için tahsis edilen para yeterli sınırın altında ise, sergerdeler kendilerine verilen harç kadar asker istihdam etmeyip, meselâ bin askerin harcını aldıkları halde, altı-yedi yüz kadar nefer kullanarak fazla kalan harcın bir miktarını işe yarayan askerlerin maaşlarına zam olarak ayırıp, kalanını ise kendilerine ayırırlardı.[147] Öte yandan maaşları az olan askerler, halktan yem ve yiyeceği parasını ödemeden temin ediyor ve halka zulmediyordu.

1840 - 1870 yılları arasında bu klasik alışkanlıkların önüne geçebilmek adına zaptiye teşkilatının düzenlenmesi söz konusu olmuştur. 1849 tarihinde yürürlüğe konan Eyalet Meclisleri Nizamnamesi'nin 18. ve 19. maddelerinde zaptiye erlerinin güvenlik, mülkiye ve vergi tahsil işleri dışında şunun bunun özel hizmetlerinde çalıştırılmamaları, belirlenen sayıdan az veya çok nefer istihdam edilmemesi, bunların karşılıksız olarak halktan yem ve yiyecek almamaları ve yol güvenliğini mutlaka sağlamaları gibi hususların altı çizilmektedir.[148] Zaptiye Müşiriyetince başlanan çalışmalar neticesinde imparatorluk genelinde her bölgenin ihtiyacı kadar zaptiye memuru istihdam edilmesi taşrada tam mânâsıyla doğru yapılmamaktaydı. Haliyle maaşların miktarı da düzenli olmadığından asayişte buna bağlı bozukluklar

[146] Dalyan, *Bir Osmanlı İç Güvenlik Teşkilatı Kır Serdarlığı –Osmanlı Geçici Köy Koruculuk Sistemi-*, s.74.

[147] Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'rûzât, Sultan Abdülhamid'e Arzlar*, s.93.

[148] Musa Çadırcı, "Eyalet ve Sancak Merkezlerinde Meclislerin Kurulması", *Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan,* TTK Yay., Ankara, 1985, s.257-277.

ortaya çıkmaktaydı. Asayişi temin eden memurların yeterli maaş alamaması yolsuzluk, rüşvet ve haksız kazanç sağlama gibi faaliyetlere girmelerine sebep olmuştur.

1851 tarihinde Şumnu kazasına tabii Nasuhçular karyesinde Kır Serdarı Ömer Ağa bölge ahalisinden usulsüz bir şekilde odun (hatap) ve saman bahanesiyle para tahsil etmiştir. Kır Serdarı Ömer Ağa ahaliden aldığı 27 bin kuruştan başka daha sonra da 5 bin kuruş tahsil edip, 22 bin kuruş da senet vermiş olması sebebiyle hapis ve kürek cezasına çarptırılmıştır. Ayrıca Ömer Ağa Şumnu kazasından Hasan'ı döverek iyice suça bulaşmış ve yargılanmıştır. Daha sonra Ömer Ağa Meclisi Vâlâ'da yargılanmış ve sulh sağlanmıştır.[149]

Meclisi Vâlâ bu ve benzeri olaylara karşı 11 ağustos 1851 tarihinde bir komisyon toplamıştır. Buna göre Anadolu, Rumeli, Arabistan ve Cezayir-i Bahr-i Sefid'de toplam 14 alaydan oluşacak birlikler kurulmasına ve zaptiye miktarının 29.288 kişiden ibaret olmasına karar verilmiştir. 1853 yılında Halep Kaymakamlığı'na gönderilen bir yazıda kaza müdürü İbrahim Ağa ve kaza Kır Serdarı Hüseyin Bey uygunsuzlukları sebebiyle uyarı almıştır.[150] Yine Halep'te maaşlarını alamamaları sebebiyle zaptiyelerin perişan oldukları, askerlerin zaptiye olduklarının ancak belindeki palaskalardan anlaşılabileceği ve duruma bir an önce çare bulunması isteniyordu.[151]

[149] *BOA, A.MKT. MVL, 42/46,3,4,5;* 6 Şaban 1267 / 6 Haziran 1851.

[150] *BOA, A.MKT. UM, 140/81;* 15 Zilkade 1269 / 20 Ağustos 1853.

[151] Ali Akyıldız, *Para Pul Oldu,* İletişim Yay., İstanbul, 2003, s.283.

Şekil 1. Kır Serdarı İstihdam Edilen Bölgelere İlişkin Bilgilerden Hareketle Hazırlanan Harita

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1. GÖREV ALANLARI

1.1. Sınırlar

Osmanlı Devleti'nin hassasiyetle üzerinde durduğu önemli konulardan biri de sınırların korunması meselesi olmuştur. Öyle ki Osmanlı Devleti için sınırlar; egemenliğin bir göstergesi olduğundan sınırları koruma ve denetlemede hassas davranmışlardır. Bu ehemmiyetli mevzu için çeşitli uygulamalarda bulunulmuştur. Ülke içi seyahati kontrol altına almak için 1841 yılında Men-i Mürur Nizamnamesi çıkarılmış ve bunu izleyen yıllarda Mürur Tezkiresi (1851), Pasaport uygulaması (1854) ile sınırlar kontrol altına alınmaya çalışılmıştır.

Görevlendirilen Kır Serdarları yalnızca Doğu topraklarında değil, Rumeli'de de asayiş ile görevlendirilmişlerdir. Osmanlı Devleti geniş toprakları idaresi altında tutarken sınır topraklarının güvenliğini gerektiren bir takım gelişmeler yaşanmıştır. Babıâli altındaki azınlıkların, özellikle 19. yüzyıldan itibaren bağımsız bir devlet kurma çabasına düşmelerinden dolayı yaşanan sınır mücadeleleri ve ayaklanmalara karşı önlemler alınması gerekmiştir. Bu sebeple Osmanlı idarecilerinin bu yönde güvenlik tedbirleri olmuştur. Mesela Osmanlı sınırlarının etkin kontrolüyle Karadağ'ın bağımsızlık istekleri aynı zamana denk gelmiştir.[152] Karadağlılar, Osmanlı idaresine girdikleri andan itibaren hiç durmaksızın çevrelerindeki bölgelere saldırmışlardır. Onlara göre eşkıyalık, kahramanlık göstergesi, özgürlük mücadelesi ve geçim vasıtası idi.[153] 1853 yılında Vidin Valisi Sami Paşa ve Ferit Selim Paşa, Karadağ meselesinden dolayı bu bölgede tedbir alınmasını talep etmişlerdir. Bu talep doğrultusunda Vidin'e 200 nefer ve 2 Kır Serdarı ve maiyetlerine de 25 Nefer istihdamı lazım gelmiştir.[154]

---

[152]Zafer Gölen, *"Karadağ Devleti'nin Doğuşu: Osmanlı- Karadağ Sınır Tespiti(1858-60)"* Belleten, Cilt: LXXVIII., Sayı: 282, 2014, s. 660.

[153] Gölen, *"Karadağ Devleti'nin Doğuşu: Osmanlı- Karadağ Sınır Tespiti(1858-60)",* s.660

[154] *BOA, AMKT. MHM, 52/63;* 12 Rebi'ül-ahir 1269 / 23 Ocak1853.

Bir sınır şehri, kalesi ve gümrük bölgesi olan Semendire, yüzyıllar boyu idaresi el değiştiren bir mevkii olmuştur. 18 yüzyılın sonuna kadar Avusturyalıların egemenliği altında kalıp, Ziştovi Antlaşması (1791) sonrası Osmanlı'ya iade edilmiştir. Aynı dönemde Osmanlı'nın gücünün zayıfladığı ve hoşnutsuzluğun baş gösterdiği bir ortamda Pazvantoğlu (Pasbanoğlu) Osman, çevresinde önemli bir yandaş grubu toplamış ve 1798'de Semendire Kalesi'ni muhasaraya başlamıştır. Pazvantoğlunun gönderdiği 500 süvari, Kır Serdarı Hırçın Mehmet Ağa ile muharebe etmiştir.[155]

19. yüzyılda Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan ve Romanya, Manastır ve Kosova' nın kendi bağımsız bölgeleri olması yönünde hak iddiasında bulunmuşlardı. 1878'de Kosova Valisi Hafız Paşa, Üsküp, Yenipazar ve Cuma nahiyesinin özerklik isyanı, asayişsizlik ve göç gibi sorunları önleyip güvenliğin sağlanması için zaptiye teşkilatına yardımcı bir kolluk kuvvet olarak bir Kır Serdarı ile 4 piyade ve süvariye ilaveten 100 nefer istihdam etmiştir.[156]

1.2. Adalar

Adalardaki huzur ve iç barışın sağlanması amacıyla resmi görevliler ve koruma birlikleri yanında, çok sayıda aile yerleştirildiği de olmuştur. Osmanlı Devleti, Kır Serdarlarını önemli kıyı ticaretinin yapıldığı yerlerde vazifelendirerek herhangi bir güvenlik zafiyetinin önüne geçmeye çalışmıştır.

19. yüzyılda başta Rusya'nın Balkanlar ve Doğu Anadolu'daki müdahaleleri ile baş gösteren ekonomik problemler ve ayaklanmalar, Osmanlı Devleti' ni zayıflatınca Kıbrıs Adası'nda da huzursuzluk baş göstermiştir. Bu nedenle Babıâli tedrici olarak adaya Kır Serdarı, süvari ve piyade istihdam etmiştir. 1863 yılında 3 Kır Serdarı istihdam edilen Kıbrıs'a, 1864 yılında bir Kır Serdarı daha ilave edilerek sayıları dörde çıkartılmıştır. Kıbrıs'ta Kukla, Hırsofi(?), Baf, Mesarye, Karpaz, Gilan, Piskopi, Magosa ve Tuzla kazalarına biri Kır Serdarı olmak üzere 21 süvari ve 3 piyade görevlendirilerek iki yıl boyunca sayıları artırılarak, eşkıyalık faaliyetleri

[155] *BOA, HAT, 52/2415;* 13 Şaban 1212 / 31 Ocak 1798.

[156] *BOA, ŞD.MLK; 2007/30;* 3 Zilkade 1295 / 30 Ekim 1878.

önlenmeye çalışılmıştır.[157] 1861 yılında ise Midilli'deki 200 zaptiye askerinin sayısı 150'ye düşürülmüş ve bu kuvvetlerin maaşından artan 970 kuruş ise Kır Serdarı, piyade ve çavuşların maaşına zam olarak dağıtılmıştır.[158] 1868 yılında Sakız Adası'na da 250 kuruş maaş ile bir Kır Serdarı ve maiyetine 75 zaptiye neferi görevlendirilmiştir.

1.3. Kervan Güzergâhları

Kervan yolculuğunun uzun zaman alması ve iklim koşulları her zaman risk taşımıştır. Bunların dışında, eşkıya tarafından tüccar malları çalınabiliyor ve yolları kesilebiliyordu. Bu eşkıya tecavüzleri özellikle 17. yüzyılda çoğalmış (özellikle Celali İsyanları ile) ve taşranın güvenliğini tehdit eden en büyük sorun halini almıştır. Kervanlar elbette sadece eşkıya tehdidi altında kalmamıştır. Bazen mültezimlerinde ayrıca kervanları tehdit ettiği oluyordu. Bu gibi durumlarda tüccarın başvurabileceği tek seçenek, askeri bir güvenlik sağlanamayan yollardan uzak durmaktı.[159]

1853-1856 Kırım Savaşı'nın neden olduğu durumlardan yararlanan Rişvanlı, Darakçıyanlı ve Çelikhanlı aşiretleri ve reisleri 1855 yılında Sivas, Kayseri, Yozgat, Amasya, Tokat ve Çorum'daki kervanları yağmalamış, köylere de zarar vererek aldıkları ganimeti konakladıkları Uzunyayla'ya göndermişlerdir. Doğanoğlu Ahmet ve Hatunoğlu'nun başında bulunduğu bu aşiret, yaklaşık 42 kişi olup Trabzon tüccarının da kervanını basarak yağma yapmıştır. Bütün bu şekaveti önleyip, asayişin sağlaması için İçmedere ve Bağırsak Dere mevkiinde Kır Serdarı Veli vazifelendirilmiştir. Kır Serdarı Veli, büyük gayret göstererek aşiret reisi Doğanoğlu ve 4 adamını öldürmüştür. Alaca Çat Köyü'nde görevli Kır Serdarı ile eşkıya yakalamaya yardımcı olanlara eşkıyadan ele geçirilen mallardan başka yine onlardan ele geçirilen 25 at verilmiştir.[160]

---

[157] *BOA, İMVL, 541/24313;* 6 Cemaziye'l-ahir 1282 / 27 Ekim 1865.

[158] *BOA, A.MKT. MVL, 138/80;* 28 Cemaziye'l-ahir 1278 / 31 Aralık 1861.

[159] Sureia Faroqhi, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Çev: Neyyir Kalaycıoğlu, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2000, s. 150

[160] *BOA, AMKT. UM, 205/30;* 2 Zilhicce 1271 / 16 Ağustos 1855.

1.4. Suyolları

Kır Serdarları, suyolu köylerinde de görev yaparlar. Bu kısım köyler su yolu hizmetinin görülmesine memur edilmişlerdir. Bundan kastedilen büyük şehirlerin kasaba, hatta köylerin ihtiyacı olan su meselesi için lazım gelen tertibatın alınmasına tayin edilmiş ve icap eden yerlerde tamirat yapmak ve suyun mıntıkasında devamlı akmasını sağlayacak şahısların "su yolculuk" diye ifade edilen hizmete tayin edilmesidir.[161] Bu bölgenin su yollarına ve su yolcularına nezaret eden şahıs su yolu nazırı ismini taşıyordu.[162] Su yolu köylerinde levend ve yol kesenlerin baskınları da oluyordu. 1846 tarihinde suyolu köylerinde Kır Serdarlığı hizmetinde bulunan halkın sıkıntıda olmasından dolayı su nazırına yazılan tezkere ile suyolu kuralarına Kır Serdarı istihdamı istenmiştir.[163]

1.5. Panayırlar

Kır Serdarları her yıl 3 aylığına (eylül-kasım) kurulan panayırlarda da muvazzaf asker olarak görevlendirilmişlerdir. Bu panayırlara gelen tüccarı korumak ve herhangi bir şekavet hareketini önlemek için panayır civarında Kır Serdarları gezdirilmiştir. Örneğin tüccarın Diyarbakır, Şam, Halep, Ankara, Akdeniz, Karadeniz, Fırat ve Dicle kıyılarından gelip ticaretini canlandırdıkları Zile Panayırında 1858 senesinde Eylül'den Kasım ayına kadar, üç aylığına istihdam edilen Kır Serdarları olduğu ve bu vazife için Kır Serdarlarına 200 kuruş, yanlarındaki 20 süvariye 100'er kuruş maaş verilip, geçici olarak asker tayin etmişlerdir.[164] Bu tarihten 2 yıl sonra yine aynı panayıra muhafızlık yapan süvari ve Kır Serdarlarının maaşlarının aynen verilmesi hususunda da bilgiler mevcuttur.

---

[161] Cengiz Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, İstanbul, 1990, s.41.

[162] Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbend Teşkilatı*, s.41.

[163] *BOA, A.DVN, 18/45;* 19 Şevval 1262 / 10 Ekim 1846.

[164] *BOA, A.AMD, 85/65;* 1274/1858.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

1. KIR SERDARLARININ KARIŞTIKLARI SUÇLAR VE NEDEN OLDUKLARI OLAYLAR

"*Haramzâde iş başına gelende*
Eşkıya padişah, hırsız kraldır!"

Ö.Lütfi Mete-Gülce

Devlet yöneticileri zaman içerisinde değiştirip geliştirdikleri kuvvetlerle kolluk sisteminin içinde, özellikle de taşrada Kır Serdarları bulundurarak asayişi sağlama hedeflerini kısmen de olsa gerçekleştirebilmişlerdir. Kır Serdarlarının eşkıyalık ve çeşitli asayişsizlik olayları için görevlendirilmeleri askeri ve siyasi açıdan büyük faydalar sağlamışsa da kırsal kesimin büyük bir bölümünde sosyal açıdan bazı önemli sorunların oluşmasına neden olmuştur. Bu sorunların başında da Kır Serdarı olarak bölgenin emniyetini sağlamaya gönderilen kimselerin halktan para alma, zulüm, başıbozuk hareketler ve eşkıyaya yardım-yataklık gibi suçları bulunmaktadır. Kır Serdarlarının bağlı olduğu yöneticiler, eşkıya ile mücadele konusunda Kır Serdarlarını tam anlamıyla denetlememiş olmaları söz konusudur. Denetimin yetersiz kaldığı noktalarda Kır Serdarı istihdam edilen kişilerce görev ve yetkileri kullanılarak birtakım suç olaylarında bulundukları görülmüştür. Başka bir açıdan ise Kır Serdarlarının suç sayılan işler içinde isimlerinin geçmesi meselesi, bir takım ihtiyaçlarının yetersiz karşılanıp, düzendeki bozulmalar karşısında kendilerine kazanç elde etmek adına giriştikleri mücadelelerden de kaynaklanmıştır.

Eşkıya karşısında Kır Serdarlarının başarıları ya da başarısızlıkları önemli bir tetkik mevzusudur. Bu sebepledir ki eyaletler içerisinde önemli memurlar bu iş için görevlendirilmiş ve eşkıya takibindeki görevliler üzerinde gözlem yapmışlardır. Uzun yıllar Bulgaristan'da eşkıyalık faaliyetleriyle mücadele edilen Solak Mustafa ve çetesi ile yakından alakadar olan Miralay Nusret Bey'in bu husuta önemli

gözlemleri söz konusudur. "İskân ve Teftiş Memuru" sıfatıyla o görevi icra ederken eşkıyalığa ilişkin gözlemleri 1 Aralık 1862 tarihli bir yazıyla Seraskerlik Makamı'na aktarmıştır.[165] Nusret Bey görevini icra ederken uğradığı İslimye' nin güvenliğini ihlâl eden sebepleri araştırmak, ayrıca köylülerin durumunu yakından incelemek amacıyla bizzat İslimye dağlarına çıkmıştır. Orada bulunan Kazgan adlı köy ile civarındaki köylerin mahalli idarelerden bir hayli uzak olmaları nedeniyle artık neredeyse müstakil birer hükümet haline dönüştüklerini görmüştür. Çünkü artık oralarda geçiş-dönüş nizamına, ayrıca zaptiye işlerine dikkat edilmemektedir. Öyle olunca da haydutlar rahatça yol kesip adam öldürmeye başlamıştır. Civar hükümetlerce araştırılmakta olduklarını öğrenince de hemen o köylere gizlenmektedirler. Köylüler ise bilmelerine rağmen gizlendikleri yerleri kimselere söylemezler. Çünkü hükümetten çok haydutlardan korkarlar. Nusret Bey bunun neden kaynaklandığını ortaya çıkarmak için açıktan ve gizlice birtakım araştırmalar yürütmüştür. Bu sayede sancak ve kaza memurları tarafından Kır Bölükbaşısı adıyla görevlendirilen adamların kusurlarını gün yüzüne çıkarmıştır. Nusret Bey'in ifadeleri olmak üzere, bunların çoğu Arnavut'tur ve durumları da meçhuldür. Aralarında yerliler vardır, ancak onlar da dürüst ve muteber kimseler değildir. Hatta çoğu daha önce yol kesicilik ve benzeri uygunsuzluklar peşinde koşmuş ve işlediği büyük bir suç nedeniyle prangalarda sürünmüş şahıslardan ibarettir. Bunlar, çiftçilerden bedava yiyip içmek için köyden köye gezip dolaşırlar.[166] Nusret Bey'in söz konusu tespit ve uyarılarıyla, Kır Serdarlarının hal ve hareketlerinin bölgedeki eşkıyalık olaylarının önlenememesinde önemli sebeplerinden birisi olduğu anlaşılmıştır.[167]

Kır Serdarlarının bazıları da kendi birliğindeki kimseler tarafından öldürülmüştür. İşkodra Kır Serdarı Abid, kendi adamlarından Prizenli Nuh tarafından öldürülmüştür. Bu olay sonrasında Nuh, Yenipazar bölgesine kaçmıştır. Ancak

[165] Ahmet Yüksel, *Osmanlı Bulgaristan'ında Bir Eşkıyalık Hareketi Solak Mustafa ve Çetesi*, Kitabevi, İstanbul, 2015, s.194.

[166] Yüksel, *Osmanlı Bulgaristan'ında Bir Eşkıyalık Hareketi Solak Mustafa ve Çetesi*, s.195.

[167] Yüksel, *Osmanlı Bulgaristan'ında Bir Eşkıyalık Hareketi Solak Mustafa ve Çetesi*, s. 197.

yetkililer onun yakalanması için bölge kaymakamı ile yazışmalarda bulunmuşlardır.[168]

Başıbozukluk, görevi savsama, halkın emniyetini sağlamaktan çok halka maddi-manevi zulmetme, eşkıya ile iş birliği gibi suçları işleyen Kır Serdarları, devletin onlara verdiği yetkinin azımsanamayacak bir boyutta olduğunu ispat eder. Devlet emri ile elinde tuttuğu yetkiyi denetim eksikliği ile kötüye kullanan Kır Serdarlarına yetkileri resmi olarak verildiğinden onlara bu resmi dayanak onların suç işleme genişliğini de artırmış olmalıdır. Kır Serdarları bulundukları bölgede feodal konumlarını güçlendirme amacı güderek halkın malını gasp etmiş, halk üzerinde baskı aracı olarak görev ve yetkilerini kötüye kullanmak usulsüzlüğünü göstermişlerdir. Bu gibi sebeplerden bir netice çıkmaktadır ki o da bazı Kır Serdarları devleti kalkan yaparak, korumakla yükümlü olduğu halka karşı asıl eşkıyalığı yapmışlardır.

1.1. Savsama Ve Suistimal

Halep ve Rakka eyaletlerine bağlı kazalarda görevlendirilen memurların istihdam olundukları yerlerde tertip edildikleri sayıdan noksan yazılmaları ve başıbozuk hareketleri tespit edilmiş ve bu suça cesaret edenler hakkında yayınlanan bir emirname, bölge kaymakam ve müdürlerine gönderilip, gereğinin yapılması ve tedbir alınması istenmiştir.[169] Bu başıbozuk zaptiye memurlarının aynı zamanda maaşlarını tam alıp görev yapmamaları da bir suç unsuru olmuştur. Osmanlı Devleti için önemli anlaşmalardan biri olan, 1739 Belgrat Antlaşması ile daha önceden Avusturya'nın elinde olan bir kısım Sırp toprağı yeniden Babıâli'ye geçmiştir. Bu dönemde Yeniçerilerin Belgrat'taki etkinliği artmış ve buradaki halkı rahatsız eden uygulamalar yapmaya başlamışlardır. Osmanlı yönetimi, yeniçerileri denetim altına almaya çalışmış fakat uzun vadeli bir çözüm sağlayamamıştır. Bu durum sonucunda Osmanlı yönetimine karşı memnuniyetsizlik artmış ve Sırp isyanı patlak vermiştir. Önceleri Yeniçerilere karşı bir tepki şeklinde başlayan isyan gittikçe milliyetçi bir

[168] Dalyan, *Bir Osmanlı İç Güvenlik Teşkilatı Kır Serdarlığı –Osmanlı Geçici Köy Koruculuk Sistemi-*, s.90.

[169] *BOA, A.MKT 181/99;* 21 Rebi'ül ahir 1265 / 16 Mart 1849.

karakter kazanmış ve Sırplar özerklik talep etmeye başlamıştır. Belgrat'ı ele geçiren Sırp birlikleri şehirdeki Müslümanlara karşı büyük katliamlara girişmiş ve Semendire Sancağının diğer bölgelerini de zapt etmişlerdir.[170] Osmanlı yönetimi buranın asayişini kontrol altında tutmak için Kır Serdarları görevlendirmiştir. Fakat görevi kötüye kullanma örneği bu sancakta da yaşanmıştır. 1817 yılında Semendire sancağını oluşturan nahiyelerden biri olan Özince'de, Melik Yuvan ismindeki bir Kır Serdarının nahiye halkına zulmettiği zannıyla terbiyesine bakılması konusunda bir hatt-ı hümâyûn yazılmıştır.[171]

1.2. İdareci Suistimali

Yakınçağın başlarında Osmanlı Devleti gücünü büyük ölçüde yitirmiş ve sürekli gerilemeye başlamıştır. Dolayısıyla bu durum Avrupalı devletlerin politikalarında değişikliğe yol açmış ve Osmanlı Devleti'ni zorlayan birçok neticeye de zemin hazırlamıştır. Osmanlı yönetimi denge siyaseti ile beraber askeri ve idari kurumlarda da ıslahat yapma yoluna gittiğinden parçalanmayı da önlemek istemiştir. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin birlik ve bütünlüğü için büyük önemi olan azınlıklarda yönetimi her açıdan zorlayacak bir takım olumsuzluklara sebep oluyorlardı. Bu sebeple Babıâli azınlıklara tanıdığı ayrıcalıklarla Avrupalı devletlerin onlar üzerindeki denetimini azaltmak istiyordu. Ayrıca imtiyazın yanında Kır Serdarlarının azınlıkların yoğun yaşadığı topraklarda da istihdam edilmeleri söz konusu olmuştur. Rusya; Eflak ve Boğdan'ı kendi çıkarlarının doğal uzantısı olacak bir azınlık coğrafyası olarak gördüğünden, bu bölgelerde giriştiği işgaller Osmanlı asayişini sekteye uğratmıştır. Bu işgaller sırasında vergi toplayamayan, satılacak mal ve zahireyi tedarik edemeyen voyvodalar, sorumlu oldukları yerleri idare edememişlerdir. Bilhassa Küçük Kaynarca Anlaşması sonrasında gayrimüslim Osmanlı halkı üzerinde Rus baskısı artınca, bu durum voyvodalık kurumunda değişikliklere sebep olmuştur. Rusya çıkarlarının garantisi olarak gördüğü Eflak ve Boğdan işgallerini sürekli hale getirmiştir. Yaş ve Bükreş Anlaşmalarından sonra

[170] Mehmet Hacısalihoğlu, "Sırbistan", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.37, İstanbul, 2009, s.123.

[171] *BOA, HAT, 1115/44804-A;* 29 Zilhicce 1232 / 9 Kasım 1817.

Rusya, Osmanlı'nın Boğdan topraklarından komşusu haline gelmiştir. Eflak ve Boğdan'a sürekli müdahalede bulunmuş ve buradaki voyvodaların ikiyüzlü idaresi Rusların işini kolaylaştırmış, asayiş ortamında uygunsuz bir işleyişe sahne olmuştur. İşte bu Rus tehlikesinin nüfuz ettiği dönemde, bir voyvodanın usulsüz idaresine örnek olarak 1824 yılında Boğdan voyvodası "hırsız var" bahanesiyle Kır Serdarı ve süvari vazifelendirmiş ve bu memurlar hırsızdan ziyade halkı soymuşlardır. Aynı belgenin bir başka nüshasında, Hıristiyan halkı da soyup, bir tüccarın evini yağmalamışlardır.[172]

1.3. Unvan Suistimali

Kır Serdarlığının görev ve yetki alanının halka çok yakın mesafeler olmasından dolayı Kır Serdarı unvanının da birtakım çıkarlar doğrultusunda kullanılması olağandır. Buradan hareketle devlet tarafından vazifelendirilen Kır Serdarının unvanı, bilgisi dışında gelişen halka zarar verici olaylara karışmış, halkın mağduriyetine sebep olan haksız menfaat sağlayan eşkıyanın Kır Serdarı unvanı kullanarak eşkıyalık ettiği görülmüştür. 1776' da Edirne ve Zağra havalilerinde, Kara Hasan isminde bir eşkıyanın kâh delibaşı kâh Kır Serdarı unvanını kullanıp, başına yirmi kadar arkadaşını toplayarak bu bölgedeki halka zarar vermiştir.[173]

Burada bahsedilen Delibaşının, Kır Serdarlığı unvanı ile bağlantısına değinmek gerekirse, eyalet askerleri statüsündeki Delibaşları, talimli askerler olduklarından dolayı tamamen başıbozuk değillerdir. 16. yüzyılda önemli hizmetleri olmuşsa da 17. yüzyılda bozulmaya başlamışlardır. Geçmişte bahsettiğimiz Kır Serdarlarının görevden alınmaları sonucu yeni bir kapı buluncaya dek çevreye zarar verip halkı yıldırmalarıyla, Delibaşı Teşkilatı'nın da bozulmaya başlamasıyla benzer zararları netice söz konusu olmuştur. Dolayısıyla toplu halde yani örgütlenerek köylere saldırmaları, eşkıyalık yapmaları, geçmişteki görev alanlarını iyi bilmeleri, unvanlarını kullanarak menfaat sağlamalarının en büyük unsuru olmuştur.

[172] *BOA, HATT, 954/40944-B;* 24 Recep 1240 / 14 Mart 1825.

[173] *BOA, A.E.SABH, 78/5433-M;* 8 Cemaziye'l evvel 1190 / 25 Haziran 1776.

1.4. Cezalar

Osmanlı Devleti'nde ceza kavramının içeriği, "adalet ve bu adalet için kaçınılmaz cezalar"dır.[174] Osmanlı Devleti'nde, kuramsal olarak en ağır suç ve cezalandırılması gereken en ağır hallerden biri, halkın malını çalmak, zulüm yapmak, yani eşkıyalık eylemini gerçekleştirmektir.[175]

Osmanlılarda cezalandırma prensibi olarak şikâyete konu olan kişi sabıkalı değilse cezalandırılmadan önce birkaç kez uyarılır, eğer yola gelmezse veya sabıkalı ise cezalandırılırdı. Suçlunun serbest bırakılması için sabıka kaydına müracaat edilirdi. [176] Osmanlı İmparatorluğu'nda siyaset cezasını gerektiren suçlar dışında kalan diğer suçlar için uygulanan cezalar teşhir, dayak atma (ta'zir), para cezası, kürek cezası, kalebentlik (hapis), sürgün gibi cezalardır.[177]

Kürek cezası Osmanlı donanmasının gelişmesiyle gemilerdeki ihtiyaçla beraber artmış olan bir cezadır. 16. yüzyılda kürekçi ihtiyacının giderek artması ile kürek cezası daha yoğun kullanılan ceza halini almıştır. Kürek cezası çeşitli suçlara mahkum olmuş kimselerin (müerrimlerin) gemilerde kürek çekerek cezalarını ifa etmeleridir.[178] Devletin Anadolu ve Rumeli kesiminde kadılara (kaza ve eyalet kadıları), sancak beylerine, beylerbeylerine, kaptan paşaya, şehzade lalasına, mehayif müfettişlerine kürek cezasına dair emirler gönderilmiştir. [179]

Kır Serdarları bulundukları bölgenin asayişini sağlarken o bölgede herhangi bir suçu rahatça işleyebilme hakkına veyahut kanun tanımaz kararlarla hareket etme ayrıcalığına sahip değillerdi. Zaten birçoğu cürümleri affedildikten sonra Kır Serdarı olmuş kimselerdir ve devlet tarafından asayişi sağlamaları için

---

[174] Yetkin, *Ege'de Eşkıyalar*, s.44.

[175] Ahmet Mumcu, *Osmanlı Hukuku'nda Zulüm Kavramı,* Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1985, s. 53.

[176] Neşe Erim, *Osmanlı Araştırmaları IV, " Osmanlı İmparatorluğu'nda Kalebentlik Cezası Ve Suçluların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme"*, İstanbul Kadı Sicili 25, S.80, s.77, 226.

[177] Erim, *" Osmanlı İmparatorluğu'nda Kalebentlik Cezası Ve Suçluların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme",* s.80.

[178] Mehmet İpşirli, *XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi, İstanbul, 1982, s.206.

[179] İpşirli, *XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler*, s.208.

görevlendirilmişlerdir. Fakat bu iyileştirme bile birçoğunun müstebit karakterini bastırmaya yetmemiştir. Bu bağlamda Kır Serdarlarından görevini iyi ifa etmeyenler yahut suça bulaşanlar da cezalandırılmıştır. Sabıkalı olmasına rağmen kırlarda güvenliği sağlayan Rüstem 1859'da gasp ve yol kesme suçundan yakalanmış ve 7 yıl kürek cezasına çarptırılmıştır.[180] Aynı cezayı Kır Serdarı İbrahim, 1863'te Galişo isimli bir eşkıyayı yakalamış ama onu teslim etmeden önce yanlışlıkla öldürmüş ve suçunun olmadığı kanıtlanana kadar kürek cezası verilmiştir.[181]

1840'ta çıkan Ceza Kanunname-i Hümayunu 1858'deki değişikliğinde yer alan kalebentlik, aynı yasanın kamu memuru olmayanlar için öngördüğü kürek ve pranganın emsaliydi. Kalebentlik cezası devlet memurlarının işlediği suçlar için getirilen ağır bir ceza türüdür. Kalebentlik ve sürgünü gerektiren suçlar sınıflandırılırken çeşitli suç kavramları ile karşılaşılmıştır: "eşkıyalık", "mazanne-i sû"[182] "reayayı ehli örfe gamz ve tecrim", "su-i hâl bais-i ihtilal", "sai'bil fesad", "reayayı tahrik ve ihtilâle bais" gibi deyimler suç istinadı yapılırken kullanılmıştır. Filibe'de Kır Serdarı olan Hafız Reşit, uygunsuz işlere karıştığından ötürü Vidin'de 3 yıl kalebent edilmiş ve bunun üzerine zevcesi perişan olduklarına dair Şura-yı Devlet'e bir telgraf yazarak cezasının bitmesine 7 ay kalan eşinin affını istemiştir.[183] İzmir'de hırsızlık yapan eşkıyayı yakaladıktan sonra üzerlerinden çıkanları teslim etmeyen Kır Serdarı Ziver Ağa ve beraberindeki bölükbaşı suçlu sayılarak iki memura da bir süre hapis cezası verilmiştir.[184]

[180] *BOA, A.MKT.MVL, 106/11;* 19 Şaban 1275 / 24 Mart 1859.

[181] *BOA, MVL, 969/50;* 18 Cemaziye'l ahir 1280 / 30 Kasım 1863.

[182] *BOA, C.ZB, 47/2331;* 18 Rebi'ül ahir 1275 / 25 Kasım 1858.

[183] *BOA, ŞD, 1907/10;* 29 Zilhicce 1288 / 10 Mart 1872.

[184] *BOA, A.MKT.MVL,* 107/1; 20 Ramazan 1275 / 23 Nisan 1859.

BEŞİNCİ BÖLÜM

1. KIR SERDARLIĞI KÖY KORUCULUĞU İÇİN BİR PROTOTİP OLABİLİR Mİ?

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan yıkılışına kadar geçen zaman içinde güvenlik teşkilatı zaman ve yaşanan sosyal olayların şekil değiştirmesine bağlı olarak gelişen bir yapılanma durumundadır. Taşrada yürütülen asayiş görevleri ve kuvvetleri çok çeşitli bir niteliğe sahiptir. Güvenlik görevlilerinin çeşitli olmasının yanında idari taksimata paralel olarak çoğalan kuvvetler ortaya çıkmıştır. 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar geçen 400 yıllık bir süreçte, devletin mevcut durumunu muhafaza etme ve yeni güvenlik zafiyetlerinin önüne geçme çabası yeni güvenlik kuvvetleri kurulmasına da sebep olmuştur. Çalışmanın ana konusu olan Kır Serdarlığının, aslında günümüz köy koruculuğunun nizamı ve amaçları bakımından temeli olduğu söylenebilir.

Köy Koruculuğu sitemine gelene kadar, bu sistemin ihtiyacını doğuran bir arka plan vardır. Bu sistemin bir benzeri 1891 tarihinde II. Abdülhamid'in kurduğu Hamidiye Alayları'dır. Hamidiye Alayları gibi bir takviye kuvvetin kuruluşundan önceki dönemlerde Kır Serdarları, birçok eşkıyalık olayında görevliydi ve hem doğudan hem de batıdan siyasetin, ekonominin, iskân politikasının ve aşiretlerin sebep olduğu problemlerin merkezindeki kuvvetti. II. Abdülhamid, zorunlu iskânların neticesinde aşiretlerin tehlikesini asgariye indirmek ve aşiretleri kendisine bağlamak adına 1891'de Hamidiye Alaylarını kurmuştur. Bu alayların birçok kuruluş amacı vardı. Öncelikle yeterince boyun eğdirilememiş bir bölgenin bütünü üzerinde devlet otoritesini duyurmak, çevre unsurları Osmanlı toplumuyla bütünleştirmek ve 19. yüzyılda merkezi devlete karşı ayaklanmaları çoğaltıp, Ermenilere yönelik sonu gelmez bir kargaşa kaynağı olmayı sürdüren Kürt aşiretlerini daha sıkı bir denetim altına almak; Ermenilerin 1890'ların başında yeni bir hız kazanan devrimci

faaliyetlerine karşı koymak; son olarak da doğu sınırını Rus ordusunun olası bir saldırısına karşı takviye etmek söz konusudur.[185]

Yeniçeri Ocağı kaldırılıp Tanzimatın ilanına giden ara süreçte Osmanlı ahalisinin güvenliğini tehdit eden unsurlara karşı, Kır Serdarları taşradaki asayişin muhafazası için geçici olarak istihdam edilen memurlar olmuşlar ve Zaptiye Teşkilatı içerisinde anılmışlardır. Muhacir ve köylülerin çok olmasından dolayı Zaptiye Teşkilatı'ndaki süvarilerin, yetersiz kalması üzerine 14 Kasım 1895 tarihinde "Kır Serdarı" namıyla yeni bir kuvvet teşkil edilmiştir.[186] Kır Bekçisi olarak anılan kolluk ise, eşkıya ve benzeri dış etkenlerden kırsal alanlarda çiftçileri ve mallarını korumak, zararlara karşı tedbir almak ve delil toplamak ile yükümlü bir kuvvetti. 1912'de Kır Bekçileri adına çıkarılan bir kanun ile resmi olarak görev ve yetkileri belirlenmiştir.[187]

Halkın canına, malına, ırzına ve tasarruf emniyetine musallat olanları belirlemek ve en yakın zabıta amirine bildirmek, Kır Serdarının başlıca vazifesiydi. Osmanlı Devleti, kurumlarında yeni güvenlik teşkilatları oluşturana dek, Kır Serdarlığı; Zaptiye ve Jandarma Teşkilatı'nın gelişim öncesindeki bir vazife durumundadır. Kır Serdarlığı'nın görev ve yetki alanları, Zaptiye ve Jandarma Teşkilatı'nın kurulmasından sonra ortaya çıkan Kır Bekçiliği ile benzer niteliktedir. Bunun yanında, özellikle Doğu bölgesinde aşiretlerin istihdam edilip Hamidiye Alayları'nın teşkil edilmesi ve aşiretlerin tehdit edici durumlarının en asgariye indirilmek istenmesiyle, eşkıyanın zararından korunmak için asker kaçağı ve eşkıyayı Kır Serdarı olarak vazifelendirmek, amaçlar bakımından çok benzemektedir.

Kır Serdarları ve Köy Koruculları görev alanları bakımından benzer niteliğe sahip olsalar da sahip oldukları silah, mühimmat, teçhizat, bağlılık, izin, maaş bakımından farklıdırlar. Kır Serdarı, hazineden temin edilen maaş ile geçici olarak görevlendirilirken, Köy Koruculları, idari bakımdan köy muhtarına bağlı olup bu görev için eğitimden geçmektedir ve maaşları köy bütçesinden temin edilmektedir.

---

[185] François Georgeon, *Sultan Abdülhamid*, Çev: Ali Berktay, İletişim Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2015, s.372.

[186] *BOA, Y.PRK. BŞK, 44/07;* 26 Cemaziyelevvel 1313 / 14 Kasım 1895.

[187] Alyot, *Türkiye'de Zabıta: Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*, s.232.

Koruculuk sistemi, Kır Serdarlığı'ndan yıllar sonra, tehdit unsurlarının çeşitlenmesi dolayısıyla, suç örgütleri ile daha kapsamlı mücadele etmek için, 1985'te önce, '*geçici köy koruculuğu*' adı altında uygulanmaya başlanmış, '*gönüllü köy koruculuğu*' olarak uygulanmıştır. Köy koruculuğu sistemi o günün koşullarında, ülke genelinde kolluk güçleri yaygın ve yerleşik olmayan devlet için zorunluluk olarak ortaya çıkmıştır. Bu sistem, 1930'lu yılların sonlarında jandarma teşkilatının yaygınlaşması ile fiilen kalksa da ilgili kanun yürürlükte kalmış ve Köy Korucuları ile ilgili birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemelerin içeriğine bakıldığında "Kır Serdarlığı"ndan başka bir şey olmadığı görülecektir.[188]

[188] Dalyan, *Bir Osmanlı İç Güvenlik Teşkilatı Kır Serdarlığı –Osmanlı Geçici Köy Koruculuk Sistemi-*, s. 97.

SONUÇ

Güvenlik anlamında, ülke topraklarının her köşesindeki halka, aynı derecede nüfuz edemeyen hükümetler için, donanımsız, eğitimsiz ve denetimsiz kimseleri askerleştirmek önemli bir uygulamadır. Bu önemli uygulamalardan en önemlisi kamu düzeninin tesis edilmesidir. Devlet bu düzeni, kendi oluşturduğu sivil birliklerin yardımıyla sağlar.

Kır Serdarlığı sisteminin uygulanışından bugüne kadar, Kır Serdarlığı çeşitli isimler alarak aynı görevi yapmıştır. Önceleri eşkıya ve asker kaçaklarının istihdam edilip Kır Serdarı olarak tayin edilmesiyle bir sistem olarak uygulamada olsa da, sonraları bunların bizzat adli suçlar işleyip, hak ihlali yaptıkları, bu sistemin belli başlı sonuçlarındandır. Kır Serdarlarının haklarındaki suçlamalara bakıldığında, asayiş için gezdikleri yerlerde halka zulmetmeleri, yine halktan zorla aldıkları silah, eşya gibi birçok malı aralarında pay etmeleri, kimi Kır Serdarının çok az kiminin çok fazla maaş ile aynı görevi yapması sorunsalları ile eşkıyalığın önüne geçilememesi birbirini destekleyen neden ve sonuçlara sahne olmuştur.

Kır Serdarı, zabıta memurlarıyla hareket etmişse de ücret ve çalışma süreleri bakımından net bir kurala tabiidir. Eşkıya tehdidine karşı, Kır Serdarlığı gibi bir müessese zaruriyken, tehdit kalkınca bu gereklilikte kalkar. Osmanlı idaresi de eşkıyayı bastırmak için kısa zamanlı çalıştırdığı Kır Serdarlarının sayısını tehdidin derecesine göre artırmıştır. Kır Serdarı sayısı arttıkça maaşlarında da bir artış gözlenmiştir. Özellikle eşkıya başına ödül koyma durumunda bütün Kır Serdarlarının aynı maaşı almadığı söylenebilir. Kısacası maaşlardaki bu farklılık bölgenin sıkıntılı bir eşkıyalık faaliyetinden muzdarip olmasıyla doğru orantılıdır. Eşkıya tehdidin azaldığı yerde maaşlarda da aynı azalma durumu yaşanmıştır. Bunun sonucunda da Kır Serdarlarının bazıları yaşadığı bu maddi sıkıntının faturasını halka baskı ve zulüm ile ödetme girişimlerinde bulundukları görülmüştür.

Kır Serdarlığı, Köy Koruculuğu'nun bir prototipi sayılabilir. Ancak Kır Serdarının çalışma şartlarını; asayişsizliğin bulunduğu coğrafya ve Kır Serdarının sosyo-ekonomik durumu belirler. Osmanlı Devleti'nde toplumsal kaygı ve istikrarsızlığın yaşandığı dönemde -1826 ve sonrası- başkaldırılarla büyümüş

kesimlerin asayişini muhafaza etmek pek mümkün olmamıştır. Güvensiz ortamı fırsat bilen eşkıya gruplarına karşı Kır Serdarları, zamanla geçici memuriyete dönüşmüştür. Her iki sistemde de ortak olan amaçlar; emniyet ve asayiş istikrarsızlığının önüne geçmektir. Sonuç olarak, Kır Serdarlığı ile Köy Koruculuğu'nun ayrılan taraflarının zemininde; farklı dönem, ekonomi, siyaset ve sosyal koşullar yatmaktadır.

Kır Serdarı, eşkıya takibinde belirli zaman diliminde çalışıp, görevdeki başarısına göre yahut arazinin tehlike durumuna göre ücretini alırken; Köy Koruculari'nın aylık maaş alması ve takiple görevlendirildikleri tehdit unsurlarının gün be gün artıyor olması ve güvence eksiklikleri, aslında aralarındaki statü farkını göstermektedir. Her şeye rağmen bu iki sistemin, iki farklı zaman diliminde, aynı ideolojide kesiştiği ve aynı amaçla görevlendirildiği aşikârdır.

KAYNAKÇA

A. Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

Amedi Kalemi Defterleri (A.AMD), 85/6; 85/65; 91/35

Divan Kalemi Defterleri (A.DVN), 135/46; 136/2; 141/15; 18/45; 48/73

Mühimme Kalemi Evrakı (A. DVN. MHM), 28/56

(A.M) 13/15

Sadaret Mektubi Kalemi (A.MKT), 104/47; 152/40; 181/99; 186/66

(A.MKT. DV), 65/14

Sadaret Mektûbî Mühimme Kalemi Evrakı (A.MKT. MHM), 155/47; 156/5; 160/8; 25/10; 271/27; 408/97; 420/41; 52/63

Sadaret Mektûbî Kalemi Melics-i Valâ Evrakı (A.MKT. MVL), 100/26; 106/11; 107/1; 115/8; 130/29; 138/80; 4/56; 42/46; 74/19; 96/75; 98/50

Sadaret Mektûbî Kalemi Nezaret ve Devair (A.MKT. NZD), 163/33; 211/86; 364/18; 416/100

Sadaret Mektûbî Kalemi Umum Vilâyât Evrakı (A.MKT. UM), 140/81; 188/43; 203/46; 205/30; 231/42; 233/46; 387/3; 503/14; 511/11 91/40

Ali Emiri Tasnifi Abdülhamit I. (AE.SABH.I), 78/5433M

Cevdet Adliye (C.ADL), 85/5131

Cevdet Askeriye (C.AS), 785/33280

Cevdet Zaptiye (C.ZB), 36/1757; 42/2061; 47/2331; 69/3402; 82/4093

Hatt-ı Humâyun (HAT), 1030/42865A; 1115/44804A; 13/503; 52/2415J; 954/40944B; 954/40944C

Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi (HR.MKT), 202/85

İrâde Dâhiliye (İ.DH.), 432/28608; 439/29010

İrâde Meclis-i Vâlâ (İ.MVL.), 218/7264; 287/11411; 465/21059; 473/21440; 538/24189; 541/24295; 541/24313

Maliye Masarıfat Defterleri (ML.MSF.d), 11358

İrâde Maliye (İ.ML.) , 64/15

Meclis-i Vâlâ Evrakı (MVL), 15/52; 211/36; 291/16; 310/57; 365/95; 545/21; 574/52; 575/63; 671/62; 709/48; 712/73; 719/98; 810/77; 702/68; 909/45; 969/50

Şûrâ-yı Devlet Evrakı (ŞD.), 1505/39; 1907/10

Yıldız Perakende Askeri Maruzat (Y.PRK.ASK.), 72/95

Yıldız Perakende Baş Kitabet Dairesi Maruzatı (Y.PRK.BŞK.) 44/7

Zabtiye Nezâreti Evrakı (ZB.), 3/118

İdare-i Umumiye-i Vilâyet Nizamnamesi, 29 Şevval 1287 / 22 Ocak 1871, Madde: 107.

Mühimme Defteri (MD)85, hk.424, 99, s.261,588

Sivas Ahkâm Defteri (SAD) 19, hk.3, s.15

B. Kitap ve Makaleler

Ahmet Cevdet Paşa, *Ma'rûzât Sultan Abdülhamid'e Arzlar*, Sadeleştiren: Yusuf Halaçoğlu, Babıali Kültür Yay.,İstanbul 2014, s.204

AKGÜNER, Tayfun, *"Kolluk Kavramına Genel Bir Bakış", Polis Dergisi*, Ankara 2003, Sayı:36, s.195.

ALYOT, Halim, Türkiye'de Zabıta: Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum, Ankara, 2008, s.65.

ARTUK, İbrahim ve Cevriye, *Osmanlı Nişanları,* İstanbul, 1967, s. 15-16.

AYDIN, Mahir, *Vidin Kalesi Tuna Boyundaki İnci*, Ötüken Yay., 2015, s.19.

BARKEY, Karen, *Eşkıyalar ve Devlet*, Çev.: Zeynep Altok, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s.12.

CEZAR, Mustafa, *Osmanlı Tarihinde Levendler*, TTK, İstanbul, 1965, s.320.

ÇADIRCI, Musa*, "Eyalet ve Sancak Merkezlerinde Meclislerin Kurulması"*, Yusuf Hikmet Bayur'a Armağan, TTK Yay., Ankara, 1985, s.257-277.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Askerlik*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2008, s.9.

ÇADIRCI, Musa, Tanzimat Sürecinde Türkiye Ülke Yönetimi *" Tanzimat'ın İlanı Sırasında Anadolu'da İç Güvenlik"*, İmge Kitabevi Yay., Ankara 2007, s.136.

DALYAN, Murat Gökhan, *Bir Osmanlı İç Güvenlik Teşkilatı "Kır Serdarlığı" Osmanlı Geçici Köy Koruculuk Sistemi,* Kitabevi, İstanbul, 2016, s.13, 15, 39, 97.

ERDOĞRU, Mehmet Akif*, Beyşehir ve Seydişehir Kazalarından Kıbrıs Adasına Sürülen Aileler*, Tarih İncelemeleri Dergisi, XI., 1996, s. 11.

ERİM, Neşe, *Osmanlı Araştırmaları IV, " Osmanlı İmparatorluğu'nda Kalebentlik Cezası Ve Suçluların Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme*, İstanbul Kadı Sicili 25, S.80, s.77, 226.

ERSOY, Mehmet Akif, *Safahat "Asım"*, İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1973, s. 387.

FAROQHİ, Sureia, *Osmanlı'da Kentler ve Kentliler*, Çev: Neyyir Kalaycıoğlu(3.b.), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul

GENÇOĞLU, Mustafa *" 1864 ve 1871 Nizamnamelerine Göre Osmanlı Taşra İdaresinde Yeniden Yapılanma",* Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 2, s. 46.

GEORGEON, François, *Sultan Abdülhamid*, Çev: Ali Berktay, İletişim Yay., 3. Baskı, İstanbul, 2015, s.372.

GÖLEN, Zafer, *"Karadağ Devleti'nin Doğuşu: Osmanlı- Karadağ Sınır Tespiti(1858-60)"* Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, s. 660.

HACISALİHOĞLU, Mehmet, *"Sırbistan",* TDV İslam Ansiklopedisi, C.37, s.123.

İPŞİRLİ, Mehmet, *XVI. Asrın İkinci Yarısında Kürek Cezası İle İlgili Hükümler*, TED, s.206.

KARAL, Enver Ziya, *Selim III'ün Hattı Hümayunları, Nizam-ı Cedit 1789-1807*, Ankara, 1946, s.9.

MUMCU, Ahmet, *Osmanlı Hukuku'nda Zulüm Kavramı,* Birey ve Toplum Yay., Ankara, 1985, s. 53.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, Eren Yay., İstanbul, s.39.

ORHONLU, Cengiz, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Derbent Teşkilatı*, Eren Yayınları, İstanbul, 1990, s.156; C.ZB, nu.1757, 2069.

ÖZBEK, Mehmet Avni, "Zeybek", İslam Ansiklopedisi, c. XII, s. 545; Ahmet Vefik Paşa, "Zeybek" Maddesi, Lehçe-i Osmani, TDK Yay., Ankara 2000

ÖZCAN, Abdülkadir, *"Zaptiye"* , *TDV.İA.,* C.44, İstanbul 2013, s. 128.

ÖZCAN, Abdülkadir, *Kānûnnâme-i Âl-i Osman*, Osmanlı Tarih Kaynakları, Kitabevi Yay., İstanbul 2003, s. 5.

ÖZKAYA, Yücel, *18. Yüzyılda Osmanlı Toplumu*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, s.413

PUL, Ayşe, Yeniçeri *Ocağı'nın 68. Ortası Turnacıbaşılık,* Gece Kitaplığı, 2016, s.15-51.

SÖNMEZ, Ali, *"Osmanlı Devleti'nde İç Güvenliğin Dönüşümü: Zaptiye Teşkilatı'ndan Jandarmaya"*, s.2858.

TABAKOĞLU, Ahmet, *Türkiye İktisat Tarihi*, Dergâh Yay., 1. Baskı, İstanbul 2012, s. 242.

TEKİN, Kemal Hakan, *Osmanlı Devleti'nde Gelenekten Yeniliğe Geçişin Anlamlı Bir Sembolü: Mecidi Nişanları,* The Journal of Academic Social Science Studies, No:28, 2014 s.395-396.

ULUÇAY, Çağatay, *XVIII. ve XIX. yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Manisa Halkevi Yay., İstanbul, 1955, s.26-27.

UYANIK, Ercan; Ali Özçelik, "Zeybek Kültüründe Yüze Çıkma ve Kır Serdarlığı", *Acta Turcica Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi,* 2014, S.2, s.2.

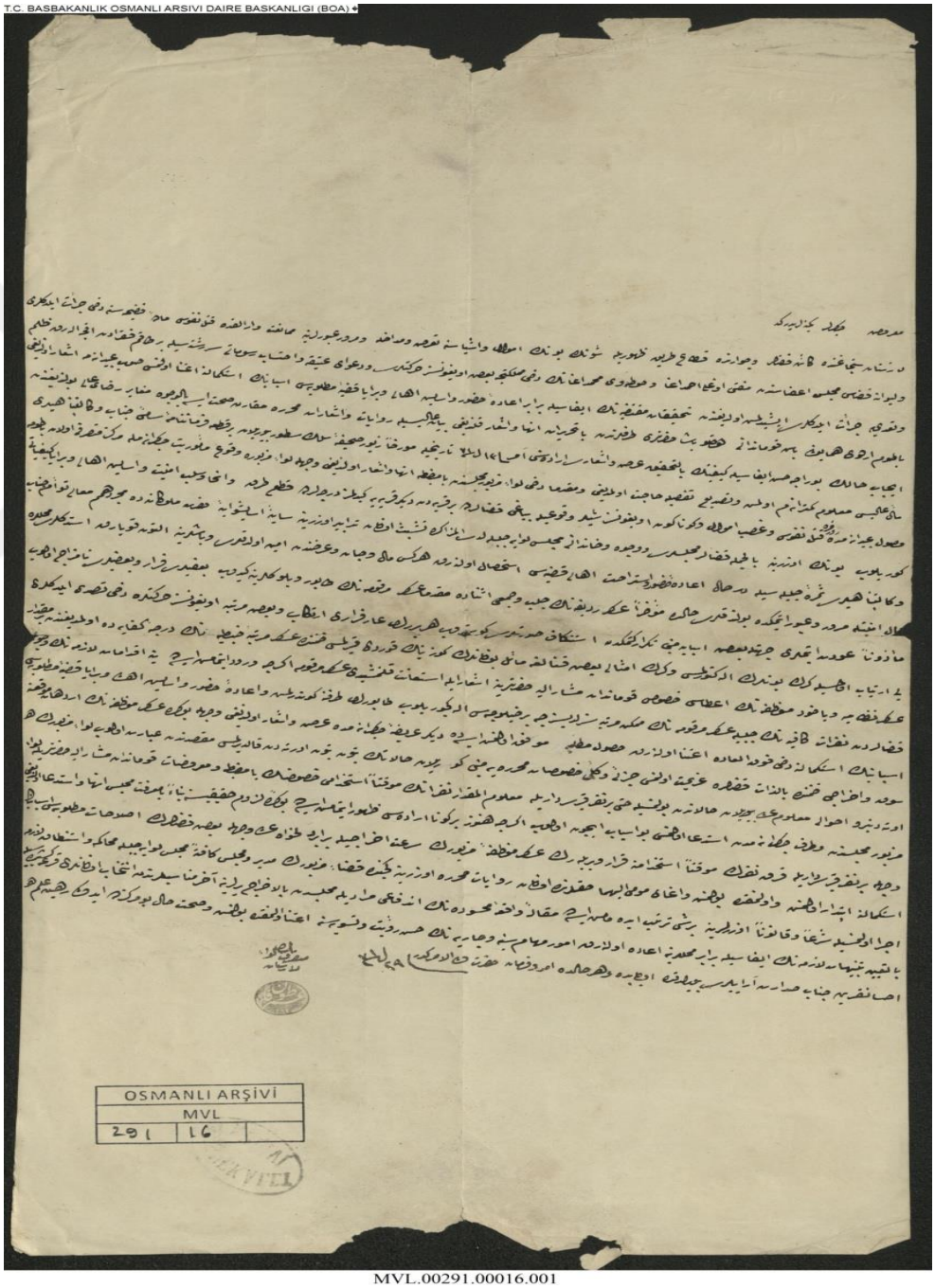
YETKİN, Sabri, *Ege'de Eşkıyalar*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2003, s.52.

YÜKSEL, Ahmet, *Osmanlı Bulgaristan'ında Bir Eşkıyalık Hareketi Solak Mustafa ve Çetesi*, Kitabevi, İstanbul, 2015, s.194.

EKLER

EK-1: Lazistan sancağında ortaya çıkarak yol kesen eşkıyanın yakalanması için eşkıya başına altın konması ve orada, Kır Serdarı ve kırk nefer zaptiyenin geçici olarak istihdam edilmeleri.

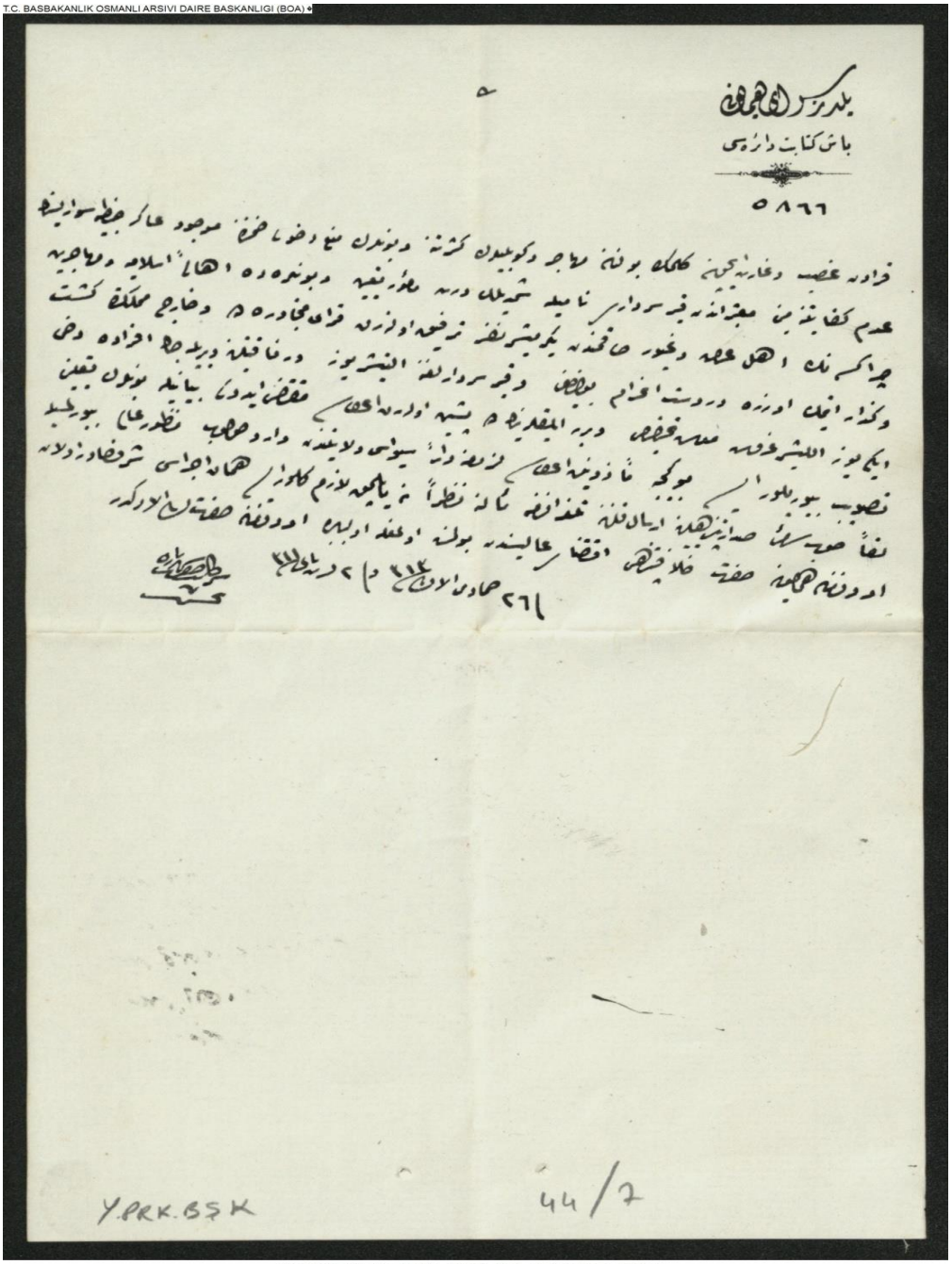
(BOA, MVL, 291/16)

MVL.00291.00016.001

EK-2: Zaptiye askerlerinin yetersiz kalması üzerine, Sivas Vilayeti'nden Kır Serdarı namıyla yeni bir kuvvetin istenmesi.

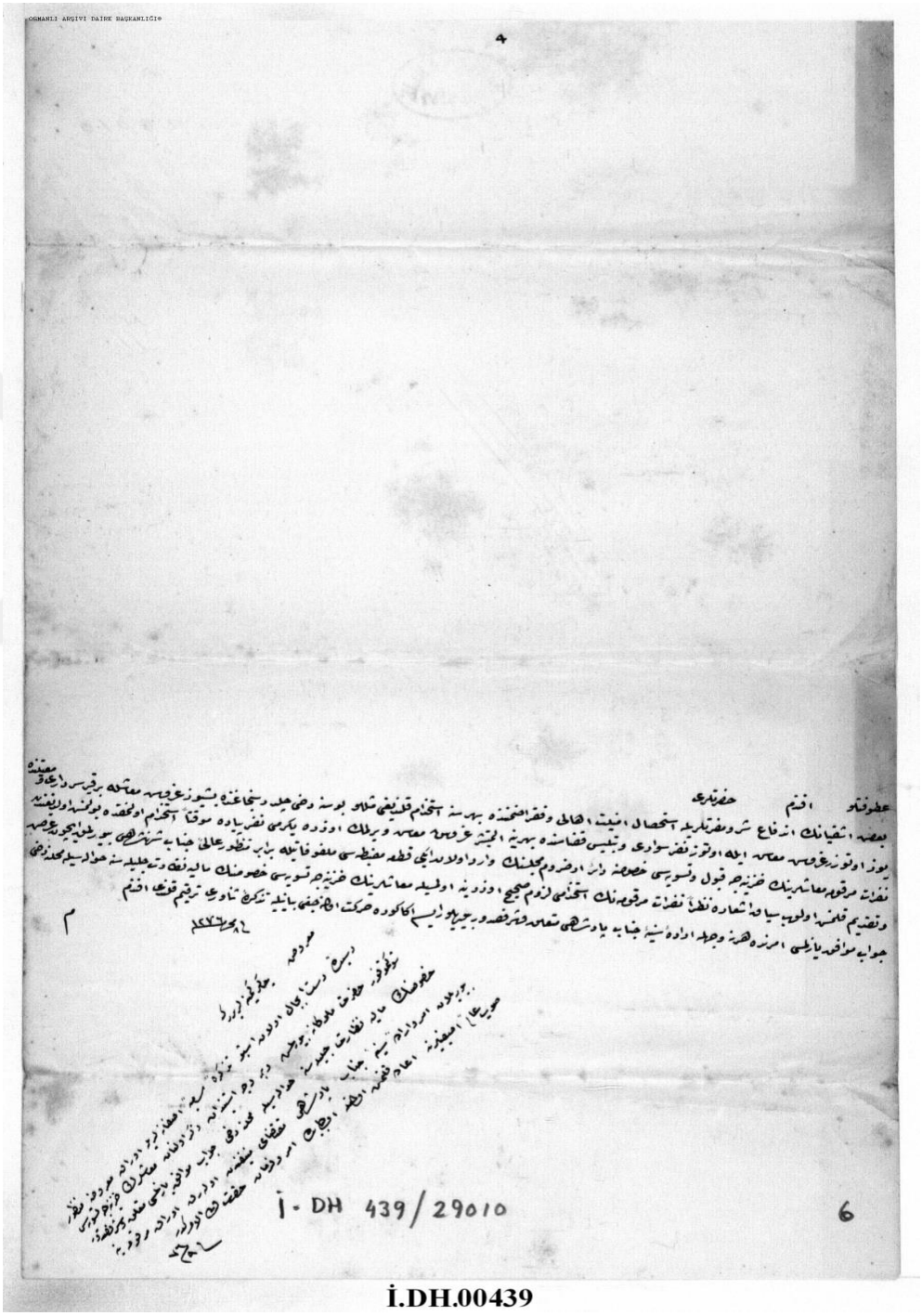
(BOA, Y.PRK. BŞK, 44/7)

Y.PRK.BŞK.00044.00007.001

EK-3: Çıldır'daki ahalinin emniyeti ve eşkıyanın zararından korunmaları için belli miktar maaş ile Kır Serdarıyla maiyetinde süvari ve piyadelerin muvakkaten istihdam edilmeleri.

(BOA, İ.DH, 439/29010)

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı	: **Neslihan ERMAHİŞ**
Uyruğu	: **T.C.**
Doğum Tarihi ve Yeri	: **18.03.1991**
e-posta	:

EĞİTİM

Derece	**Kurum**	**Mezuniyet Yılı**
Lisans	**Cumhuriyet Üniversitesi**	**2015**
Yüksek Lisans	**Cumhuriyet Üniversitesi**	**2018**